

Úvod

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Faktory kriminality mladistvých

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Doc. PhDr. Jaroslav Nevoránek, CSc.

Vypracoval:
Milan Václavek

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Faktory kriminality mladistvých“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....

Milan Václavek

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Jaroslavu Nevoránkovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Martině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Obsah

Úvod	1
1. Základní pojmy	2
2. Specifické znaky trestné činnosti dětí a mládeže	9
3. Prevence kriminality	14
4. Mladiství ve vězení	19
5. Možné příčiny páchání trestných činů a jejich dělení	24
5.1 Patogenní činitelé vnitřní	24
5.2 Patogenní činitelé vnější	28
5.3 Volný čas	36
5.4 Média	40
5.5 Vliv závislostí - alkoholu a drog	41
Závěr	44
Resumé	45
Anotace	46
Použitá literatura	47
Příloha	7x

Cílem této práce je zmapovat současný zvyšující se stav kriminality dětí a mladistvých a poukázat na některé škodlivé vlivy, které tento sociálně patologický jev mohou způsobovat.

Základní metodou, která byla využita při pracování této práce je analýza dostupných materiálů.

V první kapitole se obeznámíme se základními pojmy dotýkajících se trestné činnosti mládeže.

Ve druhé kapitole se budu věnovat pohledům na trestnou činnost mládeže, na její vzrůstající trendy s odkazem na zpracované statistiky ministerstva vnitra.

Další text je ve velké míře věnován problematice mladistvých ve vězení, především pak preventivním programům zacházení. Jako příklad konkrétního programu uvádím program zacházení s mladistvými a mladými obviněnými uplatňovaný ve vazební věznici v Brně.

Nosnou částí této práce je zamyšlení se nad příčinami kriminality mládeže, rozpracování faktorů, které mohou chování jedince negativně ovlivňovat. Věnuji se jejich popisu v kapitole páté.

Patogenním činitelům vnitřním, čili osobnostním příčinám, vedoucím k páčání trestné činnosti, jsem se dopodrobna nevěnoval z toho důvodu, že většinou jsou to skutečně individuální záležitosti, které lze (pokud vůbec) ovlivňovat pouze individuálním přístupem.

Podrobně se zabývám především patogenními činiteli vnějšími, kam řadíme negativní vlivy špatně fungující rodiny, možné vlivy školního prostředí, kde se stále více objevují případy násilí, negativními vlivy party, možnostmi ohrožení dětí a mládeže ve volném čase, vlivy závislosti a škodlivým vlivům některých médií, internet a časopisy nevyjímaje. Tím jsem se snažil zdůraznit nezastupitelný vliv rodiny a okolního prostředí na výchovu dítěte a dospívajícího jedince i na vliv společnosti lidí, která mladého člověka obklopuje a formuje jeho hodnotové cítění.

V závěrečné části shrnuji poznatky upozorňující na negativní vliv popsanych faktorů, čímž mohu přispět k určení směru preventivních aktivit těch institucí, které se prevencí kriminality zabývají. Především však chci upozornit na to, že se tyto faktory a jejich vliv týkají každého z nás - jako budoucích rodičů, učitelů a všech dalších členů naší demokratické společnosti.

1. Základní pojmy

Pokud budeme v této práci hovořit o pojmech kriminalita, delikvence, trestný čin, mládež, mladistvý, je třeba tyto (a samozřejmě i související) pojmy vymežit.

Následující pojmy jsou většinou lidem známé a každý člověk je jistě i schopen si pod uváděnými pojmy představit konkrétní obraz či životní zkušenost, přesto je vhodné pojmy precizovat a správně definovat.

Kriminalita – úhrn činů uvedených v trestním zákoně a obvykle popisovaných podle prostoru, času, rozsahu, struktury a pohybu.

Delikvence (širší pojem) – zahrnuje nejzávažnější poruchy v chování projevující se především jako narušení sociálních a právních norem. Vyznačuje se určitou hromadností výskytu, stabilitou a rozšířeností při stejných sociálních podmínkách. Vedle trestných činů tak u dětí a mládeže zahrnuje jevy, které jsou nepochybně závadné, ale samy o sobě nejsou trestné – např. útoky z domova, alkoholismus, nealkoholovou toxikománii, chorobné hráčství, prostituci, účast

na činnosti extrémistických skupin nebo závadových part, agresivitu vůči druhým či vůči věcem, až po agresivitu zaměřenou proti vlastní osobě (sebevražedné pokusy a sebevraždy).

Mládež – osoba ve věku 0 až 18 let,

Mladistvý – osoba ve věku 15 až 18 let,

Dítě – osoba ve věku 0 až 15 let.

Toto členění je užíváno s ohledem na trestní a přestupkové právo, neboť s věkovou hranicí 15 let je spojen vznik trestní (delikventní) odpovědnosti.

Dětský pachatel – trestně neodpovědný pachatel, neboť v době spáchání činu objektivně naplňujícího znaky některého ze skutkových podstat trestných činů uvedených ve zvláštní části zákona č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů (trestní zákon), nedovršil patnáctý rok svého věku.

Mladistvý pachatel – pachatel trestného činu, který se posuzuje podle zvláštních ustanovení trestního zákona o stíhání mladistvých, neboť v době spáchání trestného činu dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku.

Mladý dospělý pachatel – překročil osmnáctý rok svého věku a nedovršíl dvacátý rok svého věku, a proto soud může jeho podmíněčné odsouzení ponechat v platnosti, i když zavinil příčinu k výkonu trestu odnětí svobody.

Trestný čin

Trestným činem je pro společnost nebezpečný čin jehož znaky jsou uvedeny v tomto zákoně.

Čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je nepatrný, není trestným činem, i když jinak vykazuje znaky trestného činu.

K trestnosti činu je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li tento zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.

Stupeň nebezpečnosti pro společnost je určován zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou.

Věk

Kdo v době spáchání činu nedovršíl patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný.

Trestní odpovědnost mladistvých a sankce jim ukládané upravuje zvláštní zákon. Pokud zvláštní zákon nestanoví jinak, postupuje se podle tohoto zákona.

Zákon č. 218/2003 Sb. O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže.

Účelem tohoto zákona je:

- ✓ samostatná norma upravující způsob zacházení s dětmi a mladistvými, kteří se dopustili kriminálního jednání,
- ✓ významné posílení prevenčních opatření tak, aby se pachatel kriminálních činů zdržel,
- ✓ zapojení mladistvého pachatele do procesu odčinění újmy, která vznikla jeho protiprávním jednáním,
- ✓ akcent na prevenci páchaní trestných činů,
- ✓ preference výchovných a léčebně ochranných prvků nápravy,

- ✓ dominantní postavení speciálních soudů mládeže a specializace orgánů činných v trestním řízení,
- ✓ posílení úlohy Orgánů sociálně právní ochrany mládeže a Probační a mediační služby,
- ✓ náprava nedostatečné diferenciaci trestní odpovědnosti mládeže,
- ✓ závislosti na věkové zvláštnosti mládeže preference alternativních trestů a opatření.

Základní principy tohoto zákona:

- ✓ speciální úprava zákona před obecnou právní úpravou,
- ✓ aktivní přístup, participace pachatele na odstranění škodlivého následku,
- ✓ subsidiární represe, dominantní postavení výchovného principu, trest jako „ultima ratio“,
- ✓ princip restorativní justice – obnovující justice, důraz na práva oběti na odčinění škodlivého následku,
- ✓ princip ochrany mládeže (§ 52, §53),
- ✓ individuálnost řešení trestní věci se zřetelem na všechny okolnosti činu, osobu dospívajícího pachatele a jeho zdravotní stav,
- ✓ dospívající pachatel musí vždy nést za své chování následky přiměřené věku a dosaženému stupni vývoje.
- ✓ zvláštní ustanovení tohoto zákona se neužijí, jestliže se úkon provádí po dovršení devatenácti let věku mladistvého.

Všechny nově koncipované zásady zákona č. 218/2003 Sb. vycházejí z principu, že všechna opatření, postupy a prostředky upravené zákonem je třeba využít k obnovení narušení sociálních vztahů, integraci mladistvého do širšího sociálního prostředí a k prevenci zločinnosti.

V oblasti trestní odpovědnosti mladistvého dochází ke změně oproti stávajícímu stavu, a to změnou z absolutní trestní odpovědnosti na relativní trestní odpovědnost mladistvého, trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá proviněním. Také dochází ke změně u zániku trestnosti kde se promlčecí lhůty zkracují cca na polovinu a z § 65 odst. 2 trestního zákona je převzata účinná lítost. Ustanovení zabývající se opatřeními navazují na obecné zásady, zejména zásadu individuálního přístupu a přiměřenosti. Právními následky provinění jsou opatření výchovná, ochranná a trestní. Výchovná opatření lze ukládat již v průběhu trestního řízení se souhlasem mladistvého. Trestní opatření uložení trestu soudem je krajním opatřením.

Zásadní změnou místní příslušnosti k projednávání trestních věcí mladistvých soudy mládeže je skutečnost, že se tato řídí místem pobytu mladistvého, místem kde se zdržuje nebo pracuje.

Při úkonech prováděných v trestním řízení je třeba v souladu s tímto zákonem:

- ✓ přihlédnou k věku, duševní, mravní a rozumové vyspělosti,
- ✓ postupovat tak, aby nedošlo k narušení psychiky,
- ✓ snížit na nejmenší míru rizika stigmatizace (ochrana osobnosti mladistvého),
- ✓ řízení nesmí ohrozit další duševní a sociální vývoj mladistvého,
- ✓ trestní jednání vždy náležitě objasnit i co do příčin a podmínek spáchání a vyvodit důsledky,
- ✓ řízení musí vést k prevenci, předcházení trestné činnosti,
- ✓ věc individuálně řešit se zřetelem na všechny okolnosti případu,
- ✓ upřednostňovat preventivní postupy před represivními,
- ✓ dávat přednost zjednodušenému řízení a odklonům před standardním řízením,
- ✓ povinně vyžadovat stanovisko mladistvého obviněného k navrhovaným výchovným opatřením, přihlížet k zájmu poškozeného,
- ✓ využívat alternativních opatření.

Rovněž je kladen velký důraz na ochranu soukromí mladistvého a to zejména v tom, že do pravomocného skončení trestního řízení je zakázáno zveřejňování jakýchkoli informací, ze kterých by bylo možné určit osobu mladistvého, publikování informací o hlavním líčení nebo veřejném zasedání s mladistvým zákon zakazuje, rozsudek může být uveřejněn výhradně bez uvedení osobních dat mladistvého.

Probační a mediační služba

Další změny v trestním řízení přineslo schválení zákona č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě, který nabyl účinnosti 1. ledna 2001.

Probační a mediační služba vytváří předpoklady k tomu, aby věc mohla být ve vhodných případech projednávána v některém ze zvláštních druhů trestního řízení, nebo mohl být uložen a vykonán trest nespojený s odnětím svobody, a nebo vazba byla nahrazena jiným opatřením. Za tím účelem poskytuje obviněnému odborné vedení a pomoc, sleduje a kontroluje jeho chování a

spolupracuje s rodinným a sociálním prostředím, ve kterém žije a pracuje s cílem, aby v budoucnu vedl řádný život.

Probační a mediační služba spočívá zejména:

- ✓ v obstarávání podkladů k osobě obviněného a jeho rodinnému a sociálnímu zázemí,
- ✓ vytváření podmínek pro rozhodnutí a podmíněném zastavení trestního stíhání, nebo pro schválení narovnání, zejména projednání a uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody, nebo dohody o narovnání, případě podmínek pro další takové procesní postupy, či tresty nespojené s odnětím svobody,
- ✓ ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem,
- ✓ ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy byl dohled uložen, ve sledování a kontrole výkonu dalších trestů nespojených s odnětím svobody, včetně trestu obecně prospěšných prací, ve sledování ochranných opatření,
- ✓ ve sledování a kontrole chování odsouzeného v průběhu zkušební doby v případech, kdy bylo rozhodnuto o podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody.

Probační a mediační služba současně pomáhá při odstraňování následků trestného činu, věnuje zvláštní péči mladistvým obviněným a obviněným ve věku blízkém věku mladistvých, podílí se na prevenci trestné činnosti. Tato služba provádí v rámci své působnosti úkony na pokyn orgánů činných v trestním řízení a ve vhodných případech i bez takového pokynu, zejména z podnětu obviněného a poškozeného. V souvislosti s úkony probace a mediace je Probační a mediační služba oprávněna opatřovat informace a poznatky o osobě obviněného nebo o stanoviscích poškozeného významných pro rozhodnutí soudu či státního zástupce.

Policejní orgán a státní zástupce vyrozumívá středisko o věcech vhodných k mediaci, zejména v trestních věcech mladistvých postupuje tak, aby mediace byla využita od počátku trestního stíhání místo něj.

Druhy kriminality

Předmětem této práce není rozbor kriminality, přesto se však domnívám, že pro ucelený náhled na věc je nezbytné prezentovat alespoň základní dělení kriminality, poněvadž o ní budeme hovořit v následujícím textu práce.

Kriminalitu lze v zásadě rozdělit na kriminalitu hospodářskou a kriminalitu obecnou.

Obecná kriminalita se dále podle povahy trestných činů dělí na majetkovou, násilnou a mravnostní kriminalitu.

Majetková kriminalita

Je především páchána s motivem rychlého a pokud možno bezpracného nabytí finančních prostředků potřebných k uspokojení potřeb osob s cílem získat atraktivní zboží, tedy útok proti cizímu majetku.

Majetková kriminalita představuje největší podíl z celkové kriminality.

Násilná kriminalita

Násilná trestná činnost je zpravidla páchána jako projev neúcty k životu a zdraví. Častou motivací bývá snaha či potřeba demonstrovat svou sílu, imponovat ve skupině, zvýraznit se, získat vůdčí postavení. Může být vedena proti osobě nebo proti věci.

Mravnostní kriminalita

Do této skupiny z nejzávažnějších trestných činů patří znásilnění a pohlavní zneužívání. Pro tyto činy je typická nejen vysoká nebezpečnost pro společnost, ale také značný zásah do oblasti důstojnosti člověka a zdravého vývoje mládeže. Významné jsou i možné důsledky promítající se do oblasti psychiky a zdraví osob, zúčastněných na této trestné činnosti. K závažnějšímu poškození fyzického zdraví dochází u malé části těchto trestných činů, problémy psychického rázu se projevují depresemi, strachem, úzkostí, pocitem bezmoci a někdy negativně ovlivňují i pozdější sexuální život. (Zapletal, 1996)

Hospodářská kriminalita

Hospodářská kriminalita je společensky nebezpečné jednání, naplňující skutkovou podstatu trestných činů obsažených v trestním zákoně, jež poskytuje ochranu soukromým, veřejným i státním zájmům v oblasti ekonomiky. (Zapletal, 1996)

Struktura trestných činů mládeže

Z hlediska druhů zjištěné trestné činnosti se děti dopouštějí zejména majetkových trestných činů (např. v roce 2003 to bylo 62 % z celkového počtu zjištěných trestných činů dětí). Jedná se převážně o krádeže, krádeže prosté, krádeže věcí z motorových vozidel, krádeže jednostopých i dvoustopých vozidel, vloupání do různých druhů objektů apod. Významný je podíl dětí na pouliční kriminalitě (jak drobné majetkové, tak násilné). Alarmující je trvalý vzestup zjištěných trestných činů loupeže (567 loupeží v roce 2000 na 853 v roce 2003), i když celkově zjištěná násilná kriminalita dětí klesá. Zhruba 68 % pachatelů mladších 18 let se dopustí jednoho trestného činu a jejich kriminální kariéra dál nepokračuje. Tato skupina spáchá cca 30 % z objasněných trestných činů, 70 % zjištěných trestných činů spáchá zbývajících 32 % pachatelů. Závažným zjištěním je, že 2,6 % pachatelů mladších 18 let spáchalo 24 % trestných činů, přičemž každý z nich spáchal 11 a více trestných skutků.

2. Specifické znaky trestné činnosti dětí a mládeže

Způsob páchaní trestné činnosti mládeže je výrazně determinován věkem pachatelů, jejich psychickým a somatickým vývojem, vlastnostmi a zkušenostmi.

Kriminalita dětí má svá specifika: je páchána převážně ve skupinách a je doprovázena zbytečným a bezúčelným ničením věcí. Zatímco v minulosti byla páchána převážně nahodile a bez přípravy, v posledních letech je u mladých pachatelů páchajících zejména majetkovou kriminalitu opakovaně zaznamenávána zvýšená kvalifikovanost. Jejich jednání je stále častěji promyšlené, přípravě věnují více času a úsilí, včetně předem zajištěného alibi. Brutalita a neúměrné násilí je dalším výrazným znakem kriminality dětí. Závažnou okolností provázející trestnou činnost dětí je zneužívání drog a alkoholu (dle informací sociálních kurátorů je např. na území hlavního města Prahy většina trestných činů spáchaných osobami mladšími 18 let doprovázena předchozím požitím alkoholu nebo drogy). Snadnost spáchání trestného činu, nízké riziko odhalení a potrestání a vysoká pravděpodobnost zisku jsou právě u dětí významnými startovacími faktory kriminálního jednání.

Značný podíl na celkově páchané trestné činnosti dětí mají již řadu let děti umístěné v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy (např. v roce 2003 byl jejich podíl na spáchané trestné činnosti 20 %). I v této skupině sice celkově kriminalita klesá (zejména majetková), roste však počet násilných trestných činů, a to zejména loupeží (87 v roce 2000, 313 v roce 2003). Podle kriminálních statistik se ve srovnání s ostatními kraji České republiky dopouští mnohonásobně nejvyššího počtu trestných činů svěřenci uvedených zařízení v Severomoravském kraji, přičemž se jedná převážně o skutky spáchané dětmi na útěku. Pro doplnění je třeba uvést, že počty dětí umístěných v náhradní výchově v Severomoravském kraji jsou srovnatelné s počty v jiných krajích a podobně je tomu i u počtu útěků.

Specifika mladistvých lze ve stručnosti charakterizovat následujícím výčtem:

- ✓ výběr předmětu útoku je určován jiným hodnotovým systémem než u dospělých,
- ✓ trestná činnost je častěji páchána se spolupachateli a ve skupině,
- ✓ příprava trestné činnosti je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu,
- ✓ chování mladistvých pachatelů se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením předmětu a znehodnocováním zařízení,

- ✓ konání mladistvých pachatelů je poznamenáno nedostatkem vědomostí a schopností při překonání překážek, mnohdy je použito neúměrných prostředků k dosažení,
- ✓ na páchání trestné činnosti mladistvých má značný vliv alkohol, případně jiné návykové látky, které zvyšují agresivitu, nekoordinovanost pohybů a podporuje nepřiměřené reakce na vnější podněty,
- ✓ mladiství pachatelé jednají více emotivně než rozumově, trestná činnost je páchána ve většině případů živelně, pod vlivem momentální situace,
- ✓ při opakované trestné činnosti se vyskytují specifické znaky z předcházející trestné činnosti,
- ✓ při získávání alibi se mladiství pachatelé orientují na osoby ze skupiny do které patří,
- ✓ přípravě, ale i o spáchání trestné činnosti se pachatelé rádi svěřují členům své skupiny,
- ✓ pachatelé často zcizují předměty, které momentálně potřebují, nebo které se jim, vzhledem k věku, líbí,
- ✓ věci získané trestnou činností skupiny mladistvých jsou velmi brzy rozdělovány mezi její členy, je patrná hierarchie ve skupině a podíl na spáchané trestné činnosti,
- ✓ některé znaky způsobu spáchání trestné činnosti vyplývají ze somatických znaků pachatele, např. rychlost pohybu, obratnost, překonávání malých prostor.

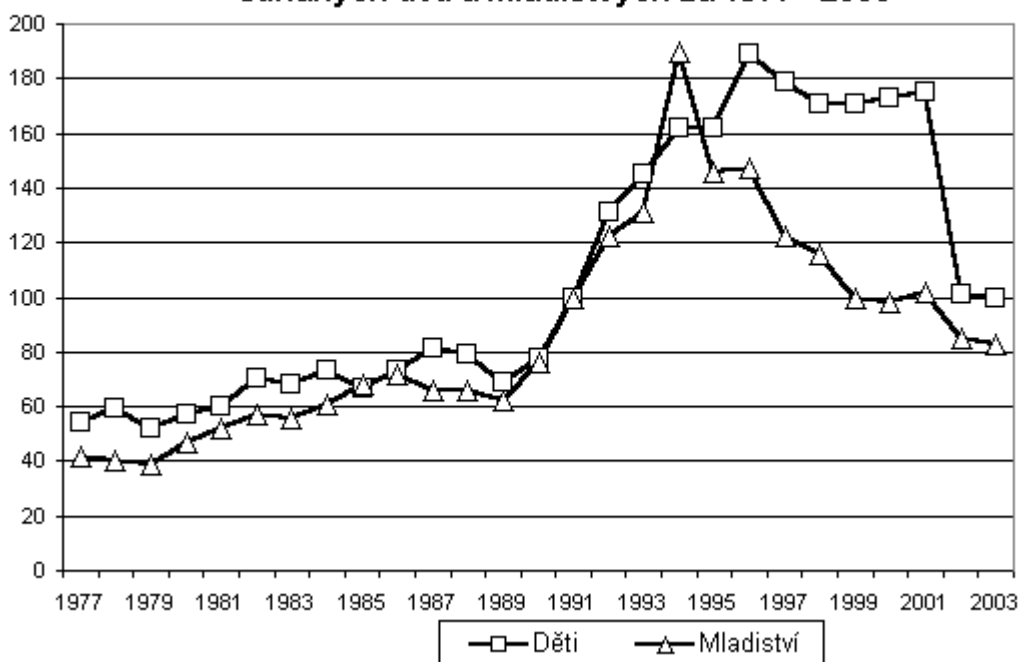
Tyto charakteristiky potvrzuje policejní i soudní praxe. Obecně se trestná činnost dětí a mladistvých vyznačuje stále větší brutalitou a agresivitou.(www.mvcr.cz)

„Od roku 1996 je zaznamenáván mírný pokles počtu zjištěných trestných činů spáchaných dětmi. Tento trend se nejvýrazněji potvrdil v roce 2002, kdy se počty stíhaných i žalovaných osob přiblížily až na úroveň roku 1991. Pokles počtu dětí do 15 let - pachatelů (-42 %) i trestných činů jimi spáchaných (-44 %) je netypický. Podobně netypický, i když méně dramatický, je pokles počtu trestných činů mladistvých (-17 % u pachatelů a -15,6 % u počtu trestných činů). Otázkou je, zdali je tento pokles zapříčiněn změnou novelty trestního řádu (především změna výše škody pro účely trestního řízení z 2 000,- Kč na 5 000,- Kč) nebo zůstává-li tato trestná činnost neobjasněna, či skryta v latentní kriminalitě. Reálně však lze usuzovat, že velká část trestných činů se přesunula do kategorie přestupků (škoda do 5 000,- Kč) o nichž není vedena centrální evidence. V současné době tak není možné ani odhadnout kolika přestupků se děti v České republice dopouštějí. (www.mvcr.cz/prevence/vlada/2004)

Stíhané a děti a mladiství v letech 1991 – 2003

Rok	Mladiství	Koeficient	Děti	Koeficient	Celkem stíháno	Koeficient	Rok	Mladiství	Děti	Celkem stíháno
1991	9 081	100	5 139	100	81 790	100	1991	100	100	100
1992	11 066	122	6 752	131	92 589	113	1992	122	131	113
1993	11 891	131	7 425	144	106 874	131	1993	131	144	131
1994	12 547	138	6 747	131	103 094	126	1994	138	131	126
1995	13 269	146	8 342	162	114 791	140	1995	146	162	140
1996	13 392	147	9 747	190	118 456	145	1996	147	190	145
1997	11 125	123	9 217	179	118 395	145	1997	123	179	145
1998	10 549	116	8 824	172	129 271	158	1998	116	172	158
1999	9 146	101	8 832	172	127 887	156	1999	101	172	156
2000	9 905	109	8 899	173	130 234	159	2000	109	173	159
2001	9 273	102	9 032	173	127 856	156	2001	102	173	156
2002	7 698	85	5 185	101	123 964	152	2002	85	101	152
2003	7 558	83	5 148	100	121 393	148	2003	83	100	148

Srovnání vývojového koeficientu vyšetřovaných a stíhaných dětí a mladistvých za 1977 - 2003

V roce 2002 provedl Institut pro kriminologii a sociální prevenci na vybraných okresních státních zastupitelstvích v průběhu jednoho roku kriminologický průzkum celkového nápadu kriminality mladistvých pachatelů. Analyzovány byly údaje o 484 obžalovaných mladistvých.

Z výzkumu vyplynulo: jen malá část mladistvých pachatelů se dopouští závažné trestné činnosti, převažující většina se dopouští méně závažných trestných činů, dominují trestné činy majetkové povahy s nižší mírou způsobené škody (pouze 8 % pachatelů získalo svou trestnou činností kořist vyšší než 25 000 Kč); mezi pachateli převažují chlapci (poměr 9:1); trestná činnost je většinou páchána ve skupině.

Značné škody jsou způsobeny násilným a neodborným jednáním, kterým se pachatelé odcizovaných věcí zmocňují. V době páchání trestné činnosti byl každý pátý mladistvý žákem základního - v převažující většině zvláštního - školství, více než čtvrtina pachatelů byla bez zaměstnání.

Regiony nejvíce zatížené kriminalitou

Regiony České republiky nejvíce zatížené kriminalitou jsou Praha - 26%, severní Morava - 16%, střední Čechy – 12%, severní Čechy – 12% z celkového počtu registrovaných trestných činů. V těchto regionech jsou registrovány 2/3 z celkového počtu trestných činů, zatím co počet jejich obyvatel tvoří jen 1/2 z celkového počtu obyvatel České republiky. Kriminalita se soustřeďuje zejména do měst.

Největší počet dětí a mladistvých byl vyšetřován v Praze, Ostravě, Brně a okresech Karviná a Most. Počet vyšetřovaných osob ve věku do 18let v těchto regionech činí 24, 22% z celkového počtu vyšetřovaných osob. (www.mvcr.cz/prevence/vlada/2004)

Systém péče o delikventní děti

Problematika delikventních dětí je řešena v rámci sociální a kriminální politiky státu. Sociální politika zahrnuje politiku mládeže, zaměstnanosti, vzdělávání, rodinnou, zdravotní atd. Dílčími systémy kriminální politiky jsou politika trestní a politika preventivní.

Trestní politika a její převážně represivní část je orientována na minulost, na konkrétní události, trestné činy, které již nastaly.

Preventivní politika se zabývá snižováním pravděpodobnosti páchaní trestných činů, směřuje do budoucnosti a spoléhá se především na nerepresivní prostředky.

Systém péče o delikventní děti tvoří soustava institucí působících v rámci sociální i kriminální politiky, jejichž práva a povinnosti určuje příslušná legislativa. Svoji nezastupitelnou roli zde mají i nevládní neziskové organizace a to zejména v oblasti resocializačních programů, zájmových volnočasových aktivit, nízkoprahových a kontaktních center, prevence závislostí a s nimi spojené trestné činnosti, apod. Prevence trestné činnosti dětí je i prioritou „Republikového výboru pro prevenci kriminality i jednotlivých resortů v něm zastoupených.“ (www.mvcr.cz/prevence/vlada/2004)

3. Prevence kriminality

Kriminalita je dnes již běžnou součástí naší společnosti. Ochrana společnosti byla v minulosti spatřována pouze v represivních opatřeních. Později se však ukázalo, že represivní zásahy nestimulují vhodným způsobem osobnost pachatele. Často se naopak stávalo, že došlo k recidivě. Proto bylo třeba před složkou represivních aktivit upřednostnit složku preventivní. Represivní opatření jsou dnes využívána v případech, kdy byly vyčerpány všechny vhodné preventivní programy, nebo v případech, kdy je nebezpečnost pachatele pro společnost velmi vysoká.

Prevence kriminality je v naší zemi relativně mladý obor. Určité náznaky preventivních programů se sice objevily již ve třicátých či čtyřicátých letech minulého století, měly však převážně sociální charakter.

V současnosti dochází často k záměně mezi trestní a preventivní politikou, z čehož mohou vyplývat nedorozumění a spory o tom, co má být obsahem a cílem preventivní politiky.

Od roku 1990 se vytvořilo, publikovalo a distribuovalo velké množství preventivních materiálů. Soustavně se publikuje v odborném tisku a spolupracuje se všemi sdělovacími prostředky. Spolu s Výzkumným ústavem pedagogickým se připravil program prevence zneužívání alkoholu a jiných drog na školách. Tento ústav využívá od roku 1994 progresivní postupy, jako je účast předem připravených vrstevníků (peer program).

Od roku 1995 je v rámci Ministerstva vnitra zřízen systém státní podpory výzkumu a vývoje. Těžiště financování spočívá v eliminaci nejzávažnějších aktuálních problémů a finance byly poskytnuty i na tyto projekty:

- ✓ sociálně-patologické jevy v obcích a regionech,
- ✓ diagnóza, prognóza a možnost resocializace skupin ohrožených sociálně-patologickým vývojem se zvláštním zřetelem ke skupinám mládeže,
- ✓ prevence drogových a jiných závislostí u mládeže na středních odborných školách a učilištích,

Zásady, které je nutné při přesazování preventivní politiky dodržovat:

- ✓ v rámci kontinuální péče priorizovat činnost, která vede k nápravě a odklonu kriminální kariéry,
- ✓ dítě či mladiství musí být v této činnosti vždy subjektem nápravného procesu,
- ✓ nápravný proces je potřebné realizovat v nejbližším sociálním prostředí, zejména v rodině, škole a komunitě,
- ✓ těžiště nabídky služeb sociální intervence by měla převzít samosprávná obec,
- ✓ sankce a ochranná opatření hrají v systému péče o predelikventní a delikventní mládež významnou roli, jejich aplikace a výkon musí být diferencovány s ohledem na zvláštnosti konkrétního případu – možnost stupňování sankcí, vymahatelnost a kontrolu účinnosti sankcí, zajištění pokračování nápravného procesu započatého před uložením sankce,
- ✓ v rámci sankční politiky zvážit snížení trestní odpovědnosti s tím, že trestní systém bude maximálně rozšířen o sociálně nápravná a ochranná opatření.

Pojem a význam

Prevence kriminality představuje soubor aktivit vyvíjených státními, veřejnoprávními i soukromými subjekty a směřujících k předcházení trestných činů, ke snižování jejich výskytu cestou zamezení nebo znemožnění příčin a podmínek vzniku trestné činnosti. Patří sem opatření, jejichž cílem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality buď omezením kriminogenních příležitostí, nebo působením na potenciální pachatele a oběti trestných činů.

Prevence se tedy snaží eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započatím nebo pokračováním.

Struktura prevence kriminality

Nejčastěji se setkáváme s členěním prevence kriminality podle toho, komu je určena:

- ✓ Primární, která spočívá ve vytváření co nejlepších podmínek pro rozvoj společnosti. Je pojímána jako strategie nepřímá, která je necíleně orientována na celou společnost,

její instituce a občany. Zahrnuje oblast sociální politiky zaměstnanosti, rozvoje jednotlivých regionů apod. Patří sem především výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské aktivity zaměřené na nejširší veřejnost. Zvláštní pozornost je věnována pozitivnímu ovlivňování dětí a mládeže, zejména v oblasti využívání volného času, sportovního využití apod.

- ✓ Sekundární, která je chápána jako přímá strategie orientovaná na jedince a skupiny kriminálně rizikové, ať již jako na potenciální pachatele či oběti (specializovaná sociální péče), nebo na sociálně patologické jevy (např. drogové či alkoholové závislosti, záškoláctví, gamblerství, vandalismus, dlouhodobá nezaměstnanost) a příčiny kriminogenních situací. Zaměřuje se také na ochranu hodnot, které jsou nejčastěji objektem zájmu delikventů. Realizuje jednotlivá opatření ke snížení trestné činnosti. Odstraňuje podmínky, které negativně ovlivňují rozhodování pachatele k trestné činnosti.
- ✓ Terciální je koncipována jako přímá preventivní strategie zaměřená na předcházení recidivě. Orientuje se na jednotlivce či skupiny, kteří se již v minulosti dopustili trestné činnosti. Je zaměřena na zabránění dalšímu trestnému činu. Spočívá v působení na pachatele ve výkonu trestu, ukládání ochranných a jiných opatření, provádění postpenitenciární péče. Cílem je resocializace těchto narušených osob (pracovní uplatnění, sociální a rodinné poradenství, pomoc při získávání bydlení...). Snaží se o udržení dosažených výsledků předchozích intervencí a rekonstrukci nefunkčního sociálního prostředí.

Typy prevence

Prevenci můžeme rozdělovat na prevenci sociální, situační a prevenci viktimmnosti.

Sociální prevence

Je zaměřena na jedince s antisociálním chováním, na jeho rodinné zázemí, vztahy ve škole, v komunitě, orientuje se na jeho vztahy v zaměstnání, v místě bydliště apod. Zvláště vhodné jsou preventivní programy sociální prevence orientované na rodinu, protože ta vývoj dítěte ovlivňuje nejvíce. Problémové vztahy v rodině mohou totiž vést k tomu, že mladí lidé předčasně opouštějí své domovy a jsou zcela bez prostředků. Stávají se bezdomovci a zpravidla se uchylují k trestné činnosti. Sociální prevence tedy mimo jiné klade důraz na rodinnou a bytovou politiku. Jde tedy i o zakládání speciálních středisek mládeže, kde mohou problémoví jedinci získat ubytování.

Situační prevence

Je zaměřena na omezení kriminogenních situací a příležitostí k páchání deliktů. Základem je důkladné zmapování prostředí. Situační prevence tedy staví na zkušenosti, že určité druhy kriminality se objevují v určité době, na určitých místech a za určitých okolností. Nejefektivněji působí při omezování majetkové trestné činnosti. Je relativně levná, má malé nároky na personální a materiální zabezpečení. Je využívání především na místní úrovni. Nejčastěji využívané formy jsou například úprava okolí domů a prostředí, vhodné umístění veřejného osvětlení, průmyslové televize a kamery. Patří sem ztížení podmínek pro vloupání užitím zámků a mříží. Zřizují se také občanské nebo sousedské hlídky, které zvyšují pocit bezpečnosti občanů také tím, že hlídka spolupracuje s policií.

Prevenici viktimnosti

Ta je zaměřena na oběti trestných činů. Je založena na koncepci bezpečného chování a psychické připravenosti ohrožených osob. V praxi se jedná o skupinové či individuální poradenství zdravotní, psychologické a právní a o trénink v obranných strategiích a propagaci technických možností ochrany před trestnou činností.

Preventivní opatření můžeme rozdělit podle povahy na:

- ✓ organizační,
- ✓ technická,
- ✓ personální,
- ✓ výchovná.

Prevence se může rozvíjet celostátně, regionálně či místně.

Při prevenci kriminality se setkáváme s celou řadou aktivit. Tyto aktivity můžeme rozčlenit na:

- ✓ přímé (cílené bezprostředně proti kriminalitě)
- ✓ nepřímé (cílem je zkvalitnění životních podmínek).

Součástí prevence trestné činnosti mládeže je i prevence negativních společenských vlivů, které trestné činnosti zpravidla předcházejí nebo s ní úzce souvisí. Jsou to:

- ✓ odstraňování poruch v rodinné výchově
- ✓ odstraňování poruch v oblasti školní výchovy
- ✓ odstraňování nedostatků v přípravě na budoucí povolání
- ✓ pomoc dětem a mladistvým, kteří žijí ve špatných zdravotních a rodinných podmínkách
- ✓ zvyšování efektivity práce orgánů činných v trestním řízení a dalších orgánů a organizací zabývajících se bojem s kriminalitou a s dalším protispolečenským jednáním dětí a mládeže.

Prevence v uvedených oblastech je především v zájmu státu. Mimo stát však v oblasti prevence působí především obce, neziskový sektor, příspěvkové organizace a školy na všech stupních. Na prevenci se podílí i celá řada dalších organizací, jako jsou charity, církve, Armáda spásy apod. Při řešení příčin a podmínek vzniku sociálních deviací, které vedou k páčání trestné činnosti dětí a mládeže, spolupracují odborníci z Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR a také z Ministerstva vnitra ČR. V této oblasti probíhá také celá řada výzkumů, které zpracovávají sociologové a psychologové na všech stupních.

Jestliže prevence odvrátí alespoň jednoho mladého člověka od dráhy zločinu a který tak předejde řadě trestných činů, má smysl nejen pro něho samého, ale i pro společnost, která vydává nemalé prostředky právě na eliminaci sociálně - patologických činností a jevů jako účinnou pomoc proti dětské kriminalitě.

4. Mladiství ve vězení

Naše společnost se snaží, aby se mladistvý dostával pouze výjimečně do vězení, někdy však není vyhnutí a soud musí toto rozhodnutí vynést.

Obviněný z méně závažných trestných činů může být podle soudního rozhodnutí stíhán na svobodě, musí se ale dostavovat k jednotlivým úkonům trestního řízení. V mnoha případech je však obviněný umístěn do vazby, kde se ocitá v nepříliš vlídném prostředí cely.

Psychologové hovoří o vazebním šoku a pobyt v cele považují za náročnou, zátěžovou situaci, pro niž je příznačný stres, deprese a zvýšený výskyt psychosomatických obtíží. Pokud je obviněný umístěn v cele, bývá malá, je uzavřená kovovými dveřmi s podávacím okénkem ve středové části. V jedné cele jsou obvykle dva vězni. Při ložnicovém systému ubytování vězňů bývá více.

Při odpočinku a nečinnosti začne obviněný zpravidla bilancovat svoji situaci, také naslouchá jak jsou na tom ostatní spoluvězni. Od nich se dozvídá, že pobyt ve vazební věznici může trvat i dva roky, podle obtížnosti dokazování spáchaného trestného činu a schopnosti soudu projednat daný případ. Následkem toho se zvyšuje psychická zátěž a vznikají různé druhy frustrací. Psychická zátěž se stává masivnější, zjevná a téměř každý jedinec umístěný na kratší či delší dobu do vazby potřebuje urgentní intervenci v psychické, sociální, zdravotní a v neposlední řadě také vězeňské problematice.

Reakce na vazební prostředí se u většiny obviněných projevuje menší či větší změnou psychických stavů (roztržitostí, napětím, očekáváním, únavou, psychomotorickým neklidem, rozladěním, podrážděností, sníženou pozorností, ale i tenzí, strachem, obavami apod.) Ze zármutku a zklamání u nich vzniká emocionální zmatek- tenze, což je důsledkem nezdaru akce, která měla uspokojit potřeby a cíle obviněného, k tomu se přidává reakce rodin, pracovního prostředí, kolektivu apod. – jedinci se začnou zpravidla chovat jinak, než by obviněný mohl předpokládat.

Paralelně s těmito stavy zpravidla nastupuje tzv. vězeňský terapeutický zákrok, který spatřujeme ve verbální a neverbální vězeňské komunikaci, která působí nejen kladně, ale i záporně.

Kladná stránka spočívá ve snižování psychické tenze osobními rozhovory, srovnáním různých situací, hrou, kreslením, četbou knih, novin, cvičením a dalšími aktivitami. Zápornou složkou tohoto chování je ovlivňování slabších jedinců těmi silnějšími k různým úsluhám, činnostem, intrikám apod. (Olejníček, 1987)

Vazba představuje pro každého nejen mladistvého obviněného náročnou situaci, kdy na něj dopadá následek trestného činu, ze kterého je obviněn, uvědomuje si, že prostředí, kam se dostal, se markantně odlišuje od toho, na co byl zvyklý (s výjimkou lidí bez sociálního zázemí).

Mladiství vězni jsou jednou ze zvláštních kategorií vězněných osob. Jejich věk, jak již bylo uvedeno, je mezi patnáctým a osmnáctým rokem života. Nejvyšší soudem uložený trest může dosahovat maximálně deset let. Jsou zařazováni do stejných typů věznic jako dospělí odsouzení, ale výkon trestu je rozdílný.

Při programech zacházení se snaží výchovní pracovníci upevňovat vztah mladistvého odsouzeného ke své rodině a umožnit mu dosáhnout adekvátního vzdělání.

Podle materiálu ministerstva vnitra, který byl přijat Usnesením Vlády České republiky v říjnu 1999 a nese název Návrh systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy, je současný nepříznivý stav možné změnit pouze za předpokladu realizace vyvážené kriminální politiky, která kromě širšího rejstříku trestů a uplatňování alternativních opatření bude zahrnovat i co nejširší škálu opatření sociálně preventivních a intervenčních.

Program prevence kriminality mladistvých a mladých obviněných je praktikován dle možnosti zařízení, kde mladiství vězni jsou.

Například ve Vazební věznici v Brně, kde jsem čerpal náměty pro tuto práci, je tento preventivní program uskutečňován především prostřednictvím Programu zacházení s mladistvými a mladými obviněnými, který je závazným dokumentem pro činnost s těmito zájmovými skupinami. Jedná se především o mladistvé obviněné ve věku od 15 do 18 let a dále o mladé dospělé ve věku od 18 do 26 let.

Program prevence kriminality mladistvých a mladých obviněných se zaměřuje na zdokonalování integrační péče o obviněné a spočívá v kvalitní systematické práci s obviněnými. Program prevence kriminality je postaven na stabilním specializovaném pracovním týmu ve složení speciální pedagog, psycholog, sociální pracovník a vychovatelé. Denně se dle týdenních plánů provádějí výchovně vzdělávací a zájmové aktivity, které jsou určeny k přímému či nepřímému ovlivňování obviněných. Kromě uvedených pracovníků oddělení výkonu vazby se odpovědnost za přístup k mladistvým a mladým obviněným vztahuje na všechny další pracovníky Vězeňské služby, kteří s nimi přicházejí do styku.

Hlavní úkoly na období 2004 až 2007:

- ✓ Důsledně pracovat se všemi prvotrestanými obviněnými,
- ✓ poskytnout prostor pro vzdělávání i sebevzdělávání obviněných (jazykové vyjadřování, písemný projev, cizí jazyk, práce na PC),
- ✓ klást důraz na doučovací aktivity u mladistvých s nedokončeným vzděláním,
- ✓ vést k budování kladných pracovních návyků především rozšířením sebeobslužných aktivit,
- ✓ uplatňováním zásad multikulturní výchovy vést ke spolupráci a sblížení mezi rozdílnými etnickými skupinami.

Důraz je při uplatňování programu prevence kriminality kladen na uplatňování principu individuálního přístupu a principu aktivity. Individuální a skupinové metody práce pomáhají odhalit osobnost obviněného, umožní pak jeho zařazení tak, aby k problémům na celách docházelo pouze ojediněle. Aktivní přístup obviněných při aktivitách spojený s praktickými činnostmi a plněním úkolů vede k odbourání pasivní účasti, jako je sledování videa apod. Mladiství a zejména mladí obvinění se stávají spoluvůrci programu tím, že přichází s nabídkami toho, co mohou ostatním nabídnout.

Program prevence kriminality u mladistvých a mladých obviněných je realizován především prostřednictvím speciálně výchovných aktivit.

Sociální výcvik, který je součástí programu zacházení má své opodstatnění i v oblasti prevence kriminality. Probíhá ve skupinách a umožňuje obviněným kontrolovat své emoce, respektovat práva druhého, jasně, stručně a upřímně vyjádřit své pocity. Mladiství a mladí obvinění se učí umění naslouchat, vidět sebe i druhé reálně atp.

Primární činností při práci s mladistvými obviněnými jsou techniky sebepoznání, sebehodnocení. Dalším krokem je optimalizace vztahů k sobě i druhým a dále nácvik a rozvíjení komunikačních dovedností. Komunikační potíže a poruchy v rodinách mohou být jedním z prvotních příčin problémů a následného delikventního chování.

Technika hraní rolí a vytváření modelových situací se zaměřením na různé konkrétní situace v rodině, ve škole, v partě může usnadnit mladistvým a mladým obviněným řešení nejrůznějších problémových situací na svobodě a může zabránit k pozdějším konfliktům. Důraz se klade především na rozumové zvládnutí situací a umění kompromisu.

Nedílnou součástí programu prevence kriminality je práce s etnickými menšinami (rómskou populací) s důrazem na rozvíjení vzdělávání v podmínkách vazby a rozvíjení sociálních dovedností.

Důležitou oblastí prevence kriminality mladistvých a mladých obviněných je problematika drogových závislostí. Primární prevence je prováděna jako kontinuální proces a je orientována na vytvoření postojů a dovedností, které umožní obviněným nacházet řešení životních situací bez drogy. Prevence kriminality je organicky spojená s primární prevencí jiných sociálních a zdravotních rizik a zároveň s orientací na zdravý způsob života.

U skupiny mladistvých a mladých toxikomanů se zaměřuje především na sekundární prevenci, jejímž cílem bude včasné zajištění odborné pomoci.

Součástí prevence kriminality je spolupráce se Sdružením Podané ruce, jejíž pracovníci dochází přímo na oddělení vazby a pracují s mladistvými a mladými obviněnými.

Cílem terciální prevence bude zabránit recidivě a minimalizovat sociální handicap postižené osoby. Odpovídající přístupy jsou poradenství, léčení, sociální péče a sociální práce. Rizikové skupiny mladistvých a mladých obviněných jsou motivovány k tomu, aby se pod kvalifikovaným vedením psychologa pravidelně účastnili skupinové terapie.

Důležité místo v oblasti prevence kriminality mladistvých a mladých obviněných dále zaujímají vzdělávací činnosti, kterým je v podmínkách vazby věnována velká pozornost, ale s ohledem na vazební režim nemohou mít charakter klasické školní výuky. Tým výchovných pracovníků poskytuje zájemcům o další sebevzdělávání poradenskou i metodickou pomoc, v případě zájmu vybraní pracovníci poskytují obviněnému materiály ke studijním účelům.

Obsah vzdělávacích činností zahrnuje kromě základních předmětů i problematiku právního vědomí včetně zákona o rodině a sociální poradenství, tuto problematiku s obviněnými pravidelně konzultuje sociální pracovnice.

Mladiství a mladí obvinění se účastní výuky práce s počítačem, jejíž zvládnutí je v dnešní době nedílnou součástí uplatnění na trhu práce.

Oblast výtvarných aktivit je zaměřena na zájem obviněných o kreslení, malování a další činnosti, kde mohou projevit svou fantazii a um. Prostor pro arteterapii se rozšířil vybudováním víceúčelového ateliéru, kde probíhá keramický kroužek i terapeutické činnosti při hudbě. Tato aktivní forma výtvarného vyjádření si získává stále větší počet zájemců a výrobky z dílny slouží

pro propagaci věznice. Po dohodě s vedením mohou obvinění předat drobné výrobky svým rodičům.

Výtvarně nadaným obviněným je umožněno, aby pokračovali v estetickém zvelebování svých cel i dalších společných prostor.

Součástí prevence kriminality jsou sebeobslužné činnosti, kterým je vyčleněn na oddělení pro mladistvé a mladé dospělé velký prostor. Zde se mladiství i mladí obvinění učí základům vaření, zvládají přípravu jednoduchých pokrmů, učí se kulturnímu stolování. Mladiství obvinění i mladí obvinění jsou vedeni k větší míře zodpovědnosti a konkrétním pracovním návykům, které mohou uplatnit ve svém dalším občanském životě.

Riziko ohrožení mladé generace se zvyšuje také působením vlivu konzumní kultury a nedostatečnou nabídkou možností trávení volného času.

V rámci Programu prevence kriminality v oblasti volnočasových aktivit umožňujeme ve vazbě mladistvým a mladým dospělým obviněným trávit volný čas účelně a hodnotným způsobem. K tomu využíváme bohatou nabídku knihovny, jejíž tituly jsou určeny mladé generaci. Mladiství a mladí dospělí se seznamují s tvorbou českých i zahraničních autorů a tématicky dokreslují tematiku, které je věnován prostor ve vzdělávacích činnostech.

Tělovýchovné a sportovní aktivity jako socializační činitel v práci se skupinami delikventů mají za cíl změnit hodnotovou orientaci obviněných, překonat jejich pocíťované „akční vakuum“, naučit dodržovat určitá pravidla a normy chování, změnit sociální role a vhodně usměrňovat agresivitu.

V rámci prevence kriminality je žádoucí posilovat vazby mladistvého a mladého obviněného s civilním světem a především rodinou.

Nedílnou součástí prevence kriminality je komplexní péče o obviněného ve spolupráci se sociálním kurátorem.

Speciální pedagog se podle možnosti může účastnit soudních jednání s mladistvými a mladými obviněnými, poskytovat podklady pro hodnocení odsouzeného po dobu výkonu vazby. Je navázán kontakt s občanským sdružením Radost – projekt LATA – Laskavá alternativa trestu adolescentů, čili pomoc mladým lidem začlenit se do řádného života společnosti) za pomoci tzv. dobrovolníka. (Program prevence kriminality mladistvých, VV Brno, 2004)

5. Možné příčiny páchaní trestných činů a jejich dělení

„Jestliže někdo spáchá závažný trestný čin, zajímá většinu lidí především, co provedl, jaké má jeho čin důsledky. Hledisko společenské nebezpečnosti bývá zohledněno při ukládání trestu. Zároveň je však přihlíženo k osobnosti pachatele, k jeho chování a jednání za určitých situací, ke způsobu uspokojování jeho potřeb, k jeho postojům a hodnotovému systému. Je třeba zkoumat a poznat vlastnosti a rysy jeho osobnosti, temperament, volní složky a velice důležité je zjištění jeho inteligenčního kvocientu.

Samozřejmě, že poznání osobnosti pachatele nezmírní důsledky jeho trestného jednání, může však být velice důležitá z hlediska prevence jeho další možné trestné činnosti a může být vodítkem při jeho realizaci .

Člověk, který spáchá trestný čin, může být zcela normální osobností, může však jít i o sociálně narušeného jedince.

Názory na podstatu zločinnosti se v průběhu historického vývoje pohybovaly od názoru, že člověk se zločincem rodí (tzn. přeceňování vlivu dědičnosti) až po názor, že z člověka dělá zločince společnost a její špatný vliv (přeceňování sociálních vlivů).

5.1 Patogenní činitelé vnitřní

V současné době chápeme vývoj lidské osobnosti jako biologicky i sociálně podmíněný, takže se pohybujeme někde uprostřed těchto názorů. Vlivy, které negativně působí na vývoj osobnosti, můžeme rozdělit zhruba do dvou částí. Jsou to patogenní činitelé vnitřní a patogenní činitelé vnější.“ (Paukertová, 2002,s.32)

Mezi patogenní činitelé vnitřní řadíme vlivy dědičné, jako je zvýšená vnímavost organismu vůči patologickým podnětům, dědičné přejímání sklonů k asociálnímu či antisociálnímu jednání, faktory psychologické a biologické, což je temperament, typ nervové soustavy, nevyrovnanost, snížená úroveň rozumových schopností, disharmonický vývoj osobnosti. Dále sem patří všechny nedostatečně kompenzované defekty i defekty nejmenší intenzity, které vedou k pozdějšímu vzniku defektivity: v mládí – specifické poruchy učení, smyslové defekty menšího rozsahu a intenzity (zvláště ty nepoznané, které mohou delší dobu skrytě patogenně působit). Patří sem i faktory psychopatologické – neurotické založení

a orientace jedince, lehkou mozkovou dysfunkci, psychózy a poruchy osobnosti.(Paukertová, 2002)

Zapletal tyto příčiny skryté uvnitř jedince pojmenovává osobnostními příčinami.

V osobnostních příčinách páchaní trestné činnosti mládeže a mladých dospělých lze rozlišovat psychické zvláštnosti dospívání s přirozenou touhou po recesi a po dobrodružství.

S tím souvisí i generační proces ve formě odmítání autority dospělých, tendence žít v partách, trávit volný čas po svém, snadná ovlivnitelnost ideologickými vlivy moderního pohledu na svět. Zde se nejvíce projevuje získaná úroveň vzdělání, mravní, etická výchova a právní vědomí.

Psychická struktura osobnosti obsahuje především sociálně podmíněné rysy, které jsou určovány jednak individuálními zvláštnostmi psychiky, jednak získanými zkušenostmi. Mimoto psychickou strukturu tvoří individuální zvláštnosti jednotlivých psychických procesů (paměti, myšlení, vůle, citů, hodnota zaměření osobnosti), temperament a někdy patologické změny psychiky.

U mladých dospělých můžeme rozpoznat některé zvláštnosti charakteristické pro mladistvé, jiné zase charakterizují dospělého jedince. Z pohledu vývojové psychologie jde o období adolescence a ranné dospělosti.

Adolescence je obdobím ustalování tělesného a psychického vývoje. Mladý člověk je v tomto věku na vrcholu své fyzické výkonnosti, tělesný vývoj je ukončen. Na konci adolescence se organismus zcela vyrovnává organismu dospělého člověka a také v pracovní činnosti je schopen stejného zatížení. Ukončen je také intelektový vývoj.

Můžeme se také setkat s náhlou změnou náboženského nebo politického přesvědčení. Citový vývoj je stabilnější než v pubescenci, při správné výchově přechází jedinec k sebevýchově a kolem 20. roku dochází k plnému rozvinutí vyšších citů.

Adolescent by měl být dostatečně informován v oblasti sexuality a naučit se hledat u partnera opačného pohlaví spolehlivé emocionální zázemí. Vzniká vlastní názor na svět, osobnost adolescenta se individuálně diferencuje, objevují se poměrně stabilní povahové vlastnosti. U adolescenta dochází k rozporu mezi fyzickou a sociálně-ekonomickou zralostí, protože se prodlužuje profesionální příprava a současně se urychluje biologické dozrávání člověka. Dále vidíme rozpor mezi hodnotami mladé a staré generace. Na konci adolescence by měl být člověk samostatný a společensky aktivní, zralý pro založení rodiny a připravený na výkon svého povolání. (Štefanovič,1986)

Zvládnout úspěšně dospívání vlastního dítěte vyžaduje od rodičů ochotu akceptovat ztrátu nějakých jistot a poskytnout dítěti takovou podporu, která by mu umožnila dosáhnout

vyššího vývojového stádia. Proměna přináší určitý chaos, jak v oblasti rozumové, tak i citové. Znamená to nutnost nové orientace i transformace citových projevů.

Ranná dospělost - adolescence přechází do ranné dospělosti okolo 20. roku. Je to nejméně desetileté období vrcholné životní vitality, expanzivnosti a optimismu.

Ženy se stávají matkami a snaží se řešit konflikt rolí matky, manželky a zaměstnané ženy. Pro muže jsou charakteristické tendence k sebeprosazování a velká činorodost. (Štefanovič, 1986)

Zkoumání osobnosti pachatele je nesmírně obtížné a nelze zatím hovořit o jednotné koncepci osobnosti pachatele trestné činnosti.

Typy osobnosti pachatele trestných činů

Socializovaný (normální) typ – nevymyká se běžnému typu osobnosti, je předvídatelný, čitelný ve svých emocích i chování, svědomí je utvořené, reakce na spáchaný trestný čin je odpovídající běžným představám (lítost, smutek, obavy o další životní dráhu, otřesené sebevědomí, úzkostné očekávání reakce okolí ...) Chybění výrazných známek poruchovosti.

Spáchaný čin spíše vybočuje z dosavadní životní dráhy, motivace je průhledná a pochopitelná (situační tlaky, nedbalostní pozadí, původně nezřetelné zákonné důsledky chování, potlačení představy o kriminální povaze jednání a s tím související absence pocitu nekalosti a nepravosti).

Neurotický typ – osobnost nápadná tím, že se v ní vyskytují větší nebo menší neurotické poruchy (zvýšená úzkostnost, dráždivá slabost, neurovegetativní poruchy, depresivní ladění, hysterické reakce, nutkavé vtíravé představy a úkony atd).

Typické je: věk mladistvého a mladého, původ ze středních sociálních vrstev s dobrým materiálním zajištěním.

Kriminální jednání důsledkem nevyřešených emocionálních konfliktů nejčastěji v rodině a bývá zpravidla protestem proti rodině.

Amatérské provedení, zanechání zřetelných stop, chaotický útěk z místa činu, často neúčelový či neinstrumentální charakter jednání (krade, aniž by odcizené předměty potřeboval nebo po nich toužil - kleptomanie- prostituje, aniž by byl odkázán na tento zdroj příjmů)...

Delikvence z pocitu viny – jedinec vnitřně strádá výčitkami svědomí za svou třeba i domnělou špatnost do té (neurotické) míry, že se dopustí nekalého jednání. Po spáchaném činu (přestupku)

se pachateli uleví, zejména když byl přistižen a může tak být konečně potrestán. Neuvědomovaný pocit viny tím, že přišla sankce, mizí.

Delikvence z frustrované potřeby uznání – kdo se cítí být izolován a přehlížen svým sociálním okolím, může provést i závažný trestný čin jen proto, aby na sebe upoutal pozornost, která mu byla dlouho odepřena.

Psychopatický typ – u tohoto typu pachatele se předpokládá značný podíl osobnosti na kriminálním jednání

Porucha osobnosti (dle dřívější terminologie psychopatie) je relativně trvalá porucha (odchylka) osobnosti, tzn., že některé vlastnosti, které běžně v osobnosti nacházíme, u psychopata chybí (anetická porucha osobnosti - vymizení vyšších citů) nebo jsou až příliš intenzivní (agresivní porucha osobnosti – nadměrně vystupňovaná agresivita, explozivní porucha osobnosti – příliš výbušný).

Někdy se pro určité formy poruch osobnosti používá i termín **sociopatie**. Je to označení pro ty formy psychopatie, které se projevují odmítáním, nerespektováním a porušováním různých sociálních a právních norem. Hovoříme pak o deviantní socializaci - jedinec vyrůstá v prostředí, které uznává vlastní deviantní (odklonné) normy .

V kriminální populaci je asi 30 % psychopatů, u recidivistů jejich zastoupení je mnohokrát vyšší.

Mentálně nedostačivý typ- nízká inteligence pachatele, primitivní osobnost, trestná činnost nebývá promyšlená, jednoduchost, přímočarost (násilná trestná činnost, sexuální útoky na nepřiměřené objekty - děti, zvířata), při skupinové trestné činnosti vykonává, co druzí vymyslí.

Rozpoznatelnost : jednoduché vyjadřování, omezená slovní zásoba, není schopen vysvětlit a pojmenovat své pohnutky.

Psychotický typ - pachatel psychotik

Většinou násilné TČ, na první pohled je spáchaný čin nápadný svou bizarností, nesrozumitelností a mnohdy výjimečnou brutalitou. I motivace je nápadně nečitelná, zvrácená, nepochopitelná normálními měřítky. Jde o lidi trpící duševní chorobou pravém slova smyslu a proto podle práva za své činy nejsou odpovědní. duševně. Jejich trestné činy jsou bizarní, často násilnosti v rámci rodiny.

Tato typologie dělí pachatele podle běžných psychopatologických skupin. Stejně duševní poruchy a nemoci se vyskytují v celé populaci. Bylo by mylné chápat uvedené duševní abnormality jako rozhodující, fatální vnitřní příčiny, které motivují jedince ke spáchání trestného činu.(Čírtková, Červinka, 1994)

5.2 Patogenní činitele vnější

„Mezi patogenní činitele vnější řadíme negativně působící vlivy rodinného prostředí: neúplná rodina, rozvodové stavy, krutosti vůči dětem i sobě navzájem a alkoholismus rodičů, nesprávné výchovné postupy, nedostatečné citové zázemí, pokusy o znovuvytvoření rodiny s „nevhodným“ partnerem, vlivy školy: nesprávné výchovné postupy i zásahy některých učitelů, nedostatek spolupráce s rodinou, pozdní zachycení potíží, záporné vlivy žákovského kolektivu, neřešenou šikanu atd.

Patří sem i mimoškolní oblast: negativní vzory chování, závadové party, působení sdělovacích prostředků: filmy s drastickou tematikou, násilí, agrese, kdy krvavé scény mohou vytvářet a posilovat agresivní rysy osobnosti, citovou lhostejnost až otupení, převrácení hodnot, někdy mohou být pochopeny jako „instruktáž“ .

V neposlední řadě sem patří působení vlivu závislostí – drogové, alkoholové a ostatních.“ (Paukertová, 2002,s.33)

Zapletal pojmenovává patogenní činitele vnější jako sociální příčiny. Ty podle něho tvoří nejširší skupinu, která ovlivňuje delikventy směrem k páčání trestné činnosti.

V procesu socializace (výchovy, sociálního učení) si jedinec osvojuje návyky, vědomosti, pravidla a dovednosti nezbytné pro jeho život ve společnosti. Je orientován k tomu, aby přijal za své ty hodnoty a jim odpovídající pravidla jednání a chování, které daná společnost uznává. Probíhá-li tento proces bez vážnějších poruch a výkyvů, pak se člověk stává sociálně způsobilým k plnohodnotné účasti na životě ve společnosti; v opačném případě je jeho připravenost ve větší či menší míře snížena a může se projevit i selháním v některých sociálních funkcích až po vyústění po trestnou činnost. V páčání trestné činnosti však spatřujeme projev extrémní a nikoliv běžný jev sociální nepřizpůsobivosti. Ta se ve své většině projevuje nejčastěji v různých konfliktech nepřekračujících hranice zákona. (Zapletal,1996)

Základní výchovná úloha, regulace informací a poznatků z denního života, vytváření návyků a společenských zábran, patří logicky rodině. Ostatní subjekty, jako škola, zájmová sdružení, mají svůj význam, ale nejsou tím určujícím činitelem a před zákonem odpovědným subjektem.

Rodina a její možné negativní vlivy

Rodina je základní, neodmyslitelnou a specifickou skupinou. Poruchy rodinného soužití jsou častými zjištěními v anamnézách pachatelů trestných činů.

Rodina je chápána jako základ společnosti, jako primární základní skupina, ve které probíhá socializace jedince, formuje se jeho osobnost, normativní a hodnotová sféra, rozvíjejí se emoce, vůle, schopnosti, dovednosti a návyky.

Správně fungující harmonická rodina je základem zdravého psychického vývoje dítěte a člověka.

Rodina má řadu funkcí. Jsou to např.:

- ✓ funkce hmotného (spotřebního) rámce - obživa a výchova dětí i dospělých, zajištění jejich bezpečí ve smyslu uspokojení základních biologických potřeb,
- ✓ funkce sociální ochrany členů rodiny - rodina propůjčuje svým členům určitý sociální status, poskytuje jim sociální zázemí a oporu, reguluje příbuzenské vztahy,
- ✓ rodina je rozhodujícím činitelem v socializaci jednotlivce.

Téměř každý člověk je ve svém životě členem dvou rodin: rodiny orientační (ta, do které se narodil) a rodiny prokreační (kterou sám zakládá, rodina reprodukce).

Rodinu je nutné rovněž rozdělit na nukleární (z anglického nuclear - jádrová, tedy základní) a širší.

Jádrová (nukleární) rodina je tvořena vlastními rodiči a jejich vlastními dětmi.

V širší rodině společně žijí s rodiči a dětmi prarodiče nebo sourozenci rodičů se svými rodinami.

Toto pojetí lze vyložit tradičně (viz rodové zemědělské usedlosti či rodinné klany) nebo je lze přizpůsobit modernímu výkladu a netrvat na faktu společnéhožití. Za jádrovou rodinu lze tedy považovat např. rodiče s dětmi, za širší všechny přímé příbuzné apod.

Zároveň se tento přístup velmi mění a to podle vědního oboru či úhlu, ze kterého se na problém podíváme. (Např. právní pojetí rodiny a příbuzenského poměru, osob blízkých apod.).

Sociologové uvádějí tyto rozdíly mezi nukleární rodinou a tradiční širší rodinou:

Malý počet členů, rodina je dvougenerační (rodiče,děti). Rodiče ztrácejí mocenské pozice možnosti sankcí nad dospělými dětmi a prakticky dnes nemohou zasahovat do volby partnera

svého dospělého dítěte. Významným faktorem je též oddělené bydlení. Došlo k výrazné demokratizaci života rodiny. Uvolnilo se dominantní postavení muže-živitele, rovněž se uvolnilo dominantní postavení rodičů vůči dětem.

Rodina je nyní zároveň křehčí a v případě hlubších konfliktů se jako první alternativa jejich řešení často objevuje rozvod se všeho jeho negativními důsledky.

Snížila se stálost rodiny, zvýšil se počet rozvodů.

Zmenšila se vnější sociální kontrola nad rodinou i nad výběrem partnera

Rodinu můžeme dělit na:

- ✓ vlastní formálně úplnou rodinu (oba vlastní rodiče a jejich děti).
- ✓ formálně úplnou rodinu (jeden rodič je vůči dítěti nevlastní). (Tento druh rodiny je různě kombinován, kdy v rodině může žít dítě jednoho z rodičů s dětmi, kteří jsou vlastními dětmi těchto rodičů. Výjimkou nejsou dnes ani rodiny, kdy žije dítě manžela, dítě manželky a vlastní děti jich obou.)
- ✓ formálně neúplnou rodinu (jeden z rodičů zemřel, dítě se narodilo jako nemanželské, rodiče jsou rozvedeni a dítě žije s jedním z vlastních rodičů.)
- ✓ neformálně úplnou rodinu (rodiče nejsou oddáni, ale jinak plní funkci vlastní úplné rodiny (vztah druh-družka)
- ✓ neformálně neúplnou rodinu (rodiče spolu nežijí, ale nejsou rozvedeni.) Zvláštním typem těchto rodin jsou pak rodiny lidí, pracujících dlouhodobě mimo domov.

Rodina je také tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháním umožňuje kriminální chování dětí. Proto se stává předmětem pozornosti či péče sociálních zařízení. Kladné rodinné vazby jsou důležité pro budoucí navazování vztahů. Děti, které rodinné prostředí nepoznaly, mohou mít i oslabený smysl pro realitu. Jejich delikventní chování může být projevem naivity a tzv. „vrstevnického“ vidění světa, které neměly možnost korigovat v dlouhodobém vztahu k respektovanému dospělému.

Děti vychovávané jedním z rodičů mají horší výsledky ve škole, více zdravotních a psychických problémů a také více střetů se zákonem než děti ze srovnatelné socioekonomické vrstvy, které vyrůstají s oběma rodiči. Přítomnost otce v rodině soudobý výzkum jasně označuje za faktor, který brání delikvenci syna. Chlapci žijící s otcem mají menší sklon přestupovat meze zákona než chlapci žijící bez otce či s nevlastním otcem.

Důležitá je disciplína v rodině. V rodinách delikventně se chovajících dětí a mládeže se rodiče méně starají o vytvoření zábran proti asociálnímu chování. Dítě za určité chování někdy trestají, jindy ne. Příliš tvrdá disciplína může být pro dítě vzorem a to se pak učí agresivitě jako dovolenému způsobu chování. Během období dokončování vývoje mozku může být tento vývoj narušen, jestliže je dítě často vystavováno stresu vyvolávanému například ranami a výpraskem. Vždycky totiž hrozí, že se dítě, které je donuceno násilím potlačovat své násilí, bude projevovat stále násilněji. Vstupuje do bludného kruhu, protože až se později stane rodičem, bude svou zlost dávat najevo tak, že bude stejně násilným způsobem potlačovat zlost svého dítěte. Také proto z mnoha bitých dětí vyrostou rodiče, kteří zase bijí své děti. Je to pro ně norma chování.

Důležitá je kvalita rodičovského dohledu. Rodiče by měli mít informace o tom, jak jejich dítě tráví svůj volný čas. Vliv rodiče, který se chová delikventně, nadměrně pije, bere drogy, je často nezaměstnaný nebo má další podobné projevy sociální nepřizpůsobivosti, však zvyšuje pravděpodobnost, že se dítě bude chovat obdobně. Způsob řešení konfliktů v rodině má také souvislost s dalším chováním dětí a mládeže. V rodinách, kde jsou hádky na denním pořádku, mají mladí lidé sklony ke kriminálnímu chování. Také rozpory se sourozenci jsou známkou budoucí delikvence. Z takového prostředí má dítě jednak tendenci co nejdříve a co nejčastěji unikat, jednak se v něm učí konfrontačnímu způsobu řešení těžkostí.

Dalším rizikovým faktorem může být nesoudržnost rodiny. Nikdo nemá dokonalou rodinu. Existuje jen málo rodin naprosto bez potíží. Proto musí rodiče věnovat pozornost tomu, co se v rodině děje. Všeobecně se má za to, že veškeré potíže v rodinách souvisejí se změnou role ženy ve společnosti, s její volbou a zodpovědností. Ale tento předpoklad přehlíží skutečný problém – že dnešní muži unikají z rodinného života. Naplnění potřeby kamarádství, pochopení a sounáležitosti je úkolem obou rodičů. Pokud v tomto směru selhávají, děti a mládež naplňují prázdnotu něčím nebo někým jiným.

V minulých stoletích zpravidla platilo, že většina delikventně jednajících mladých lidí pocházela z chudších a méně vzdělaných rodin. V současné době již tomu tak není.

Kriminalita dětí a mládeže ze společensky lépe situovaných rodin dnes není výjimkou. Je možno ji interpretovat jako následek klesajícího vlivu rodiny na dospívající bez rozdílu na majetkové poměry rodiny.

Nejčastější dysfunkční faktory v rodinách a jejich patologický vliv na děti a mládež:

- ✓ rozpad rodiny (následkem rozvodu či smrti)
- ✓ duševní problémy rodičů (psychopatie, psychózy, těžké neurózy)
- ✓ nepřiměřená výchova (přílišná tvrdost nebo lhostejnost ve výchově)
- ✓ závislost na alkoholu nebo na jiných návykových látkách
- ✓ nárůst trestné činnosti (kriminalita rodičů)
- ✓ ohrožení dospívajících a dětí (násilí a zneužívání dětí)
- ✓ pobyt v dětském domově

Na vývoj a utváření si názorů a návyků mládeže má silný vliv demoralizující rodinné prostředí, jako je alkoholismus, toxikománie a trestná činnost v rodině, často propojené i s celkově nízkou kulturní úrovní. V takových rodinách se dítě nezřídka stává i prostředkem páchaní trestné činnosti (krádeže, mravnostní trestné činnosti).

Negativně působí i nesprávné výchovné metody uplatňované rodiči. Mezi ně patří nemístná shovívavost, tolerance nepřístojného a hrubého chování, trpění a upevňování špatných návyků, nedostatečná a neodpovědná kontrola činnosti a styků svých dětí. Patří sem i nesebekritičnost rodičů na podněty získané k nevhodnému chování svých dětí mimo rodinu.

Citový vztah, ve kterém je pocit jistoty a bezpečí, vytváří základ pro vztah dítěte k širšímu sociálnímu okolí. A mají to být právě ti nejbližší, kteří mu dávají pocit základní životní jistoty ve své blízkosti, protože je chrání, zabezpečují, učí se mu rozumět, naslouchat, budují v něm důvěru.

Nemá-li dítě tento pocit jistoty, narůstá v něm úzkost. Proto se v něm mobilizují obranné síly. Ty se navenek projevují např. ztrátou zájmu o okolí a nebo agresí či různými formami manipulace.

Manipulace spojená s touhou po moci je jev, se kterým se u dnešních dětí setkáváme stále častěji. Tato touha není nic jiného než určitá náhrada za neuspokojenou základní potřebu životní jistoty. Není-li včas rozpoznána, podchycena a nejsou-li učiněny příslušné kroky k jejímu odstranění, vyvíjí se často vcelku nenápadně až v závislost na vlastní moci, schopnost ovládat své okolí. Takový jedinec je pak vlastně obětí neuvědomělé touhy po moci, jejíž kořeny jsou v obranném mechanismu neuspokojené potřeby jistoty a bezpečí v dětství.

Škola a její možné negativní vlivy

Školní prostředí sehrává důležitou roli nejen v oblasti prevence sociálně patologických jevů, ale také v oblasti včasné intervence a nápravě závadového jednání mládeže.

Prostředí ve škole není tvořeno pouze základním vztahem pedagog a student. Je zde více aktérů: učitel jako jednotlivec, skupiny žáků ve třídě, školní třída jako kolektiv, paralelní třídy téhož ročníku, žáci celé školy atd. Všichni jsou aktivními účastníky školního dění.

Mimo získávání a předávání poznatků ze všech oblastí života tvoří škola prostor k osvojování mravních norem a k utváření hodnotových vzorců chování. Doplnuje tak základní výchovu, která probíhá v rodině. Škola však nemůže rodinnou výchovu zcela nahradit a odstranit všechny nedostatky, které si studenti z rodinného prostředí přinášejí.

Projevy násilí ve školách

Definici šikany v našem právním řádu nenajdeme, nicméně za šikanu bývá považováno jakékoliv chování, které má za cíl ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašit ho.

Šikana je charakterizována jako cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině druhé, která se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemůže se účinně bránit.

Může mít podobu fyzického násilí a vydírání. Pod pojmem vydírání si lze představit odevzdávání peněz nebo jídla, provádění ponižujících úsluh či rituálů, nucení k různým, obětí odmítaným sexuálním praktikám, zesměšňování, ponižování apod.

Šikana zjevná se může projevovat fyzickým násilím (strkání, bití,) psychickým ponižováním a vydíráním (nucením k posluze, zesměšňováním, nadávkami apod.) a destruktivní aktivity zaměřené na majetek oběti (braní a ničení věcí, šatů apod.).

Mezi dětmi se šikana vyskytuje v rozhodující míře na školách, v pozdějším věku na internátech, na vojně a ve vězeních.

Většinou jsou obětmi ti, kteří jsou druhým nějak nápadní. Často jde o jedince malého vzrůstu nebo slabé tělesné konstrukce, plaché, tiché, s vadami kosmetickými nebo vadami řeči, jiné rasy, nápadné svým chováním. Ostatní je považují za zakřiknuté, samotářské, nesympatické nebo se uchylují k pocitovému projektivnímu konstatování, že je „nějaký divný“.

Ten, kdo šikanuje bývá fyzicky zdatný a silný, ale neukázněný jedinec, s potřebou

se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními, bývá necitlivý a bezohledný, Nemívá dostatečně vyvinuté svědomí a za své chování se necítí vinen. Má zvýrazněnou potřebu sebeprosazení, kterou zpravidla nemůže uspokojit v jiné oblasti z důvodu překážky nebo omezených schopností.

Bývá spíše podprůměrným, neúspěšným žákem, ale ani to nemusí být pravidlem. Tendence k agresi je spojena s podezíravostí vůči okolí. Jedinec promítá do ostatních své vlastní postoje a sklony ubližovat druhým, podezírá je z toho, co má tendenci dělat sám. Zpravidla se projevuje agresivně již od dětského věku, a má schopnost se přetvařovat.

Šikanující jsou často vyprovokováni chováním oběti, které je však většinou nevědomé a oběť netuší, že svým chováním může vyvolat agresi druhých. Agresoři se pak brání tím, že si o šikanovaný „koledoval“ apod.

Určitou podobu rituálu má šikana v armádě. Nejčastěji se projevuje v uplatňování tzv. „mazáctví“. Jde často o jakoby „nevinné“ žerty (např. nošení tmy v ešusu do pokoje atd.), Jejich iniciátoři se nejčastěji hájí tím, že je museli jako nováčci též podstoupit. Mladí vojáci v těchto aktivitách opravdu nevidí často nic špatného. Neuvědomují si však možný traumatizující dopad na vojáky se slabší psychikou. K prevenci tohoto jevu by často stačila účinná vysvětlující kampaň.

Šikana vykazuje vysokou latenci. Oběti velmi často vědí, že jde o přechodnou záležitost nebo se snaží uniknout do nemoci, do jiného kolektivu apod. Většinou se nechťejí stát donašeči, udavači, „bonzáky“. Proto je obecně velice složité šikanu odhalit, řešit a dále šikanování zamezit.

Pro označení šikany mezi žáky na školách bývá užíván pojem bullying. Tento pojem rovněž zahrnuje nadávky, výprask, posměch, pomluvy, hrozby, okrádání a obtěžování, včetně sexuálního, vyobcování z kolektivu.

Společným východiskem reformních návrhů na naši výchovně-vzdělávací soustavu je přeměna (transformace) postoje školy k žákovi. Budoucí škola je v některých projektech charakterizována jako systém služby dítěti, utvářející předpoklady k jeho optimálnímu individuálnímu a společenskému uplatnění. Tento trend je nepochybně akceptovatelný zejména pro rodinu, která je hlavním garantem výchovy dítěte a zároveň institucí pociťující v plné míře důsledky jeho výchovy. Z této odpovědnosti by měl vyplývat zvýšený zájem rodiny o práci školy, o změny ve školství, o kvalitní školské zákony a kvalifikovanou činnost řídicích a výkonných školních institucí.

Dosažení tohoto přirozeného cíle je z různých důvodů značně obtížné. V pedagogické interakci školy a rodiny se objevují vedle standardních tendencí nové rysy. K těm patří především:

- ✓ Prohlubující se diference v postoji rodičů je školnímu vzdělávání dětí, ke škole a k učitelům,
- ✓ převážně individuální tlak rodičů na kvalitu vzdělávacích služeb školy (jazyková výuka, vybavenost počítačovou technikou apod.),
- ✓ rodiče, kteří se zajímají o školní práci svých dětí, požadují ve větší míře než tomu bylo dříve detailnější informace o vývoji prospěchu a chování svého dítěte a oceňují přitom diskretnost učitelů,
- ✓ nové doporučené způsoby kooperace školy s rodinou se zatím na mnoha školách nevžily, přežívá často obsah i formy práce SRPŠ nebo došlo k útlumu spolupráce vůbec,
- ✓ učitelé začínají upozorňovat na fenomén tzv. „podnikatelských dětí“, těmto bývají přisuzovány spíše negativní než pozitivní vlastnosti.

Demokratické principy života společnosti jsou nejdůležitější zárukou svobody občana a jednou z hlavních podmínek pro transformaci mezi školou, rodinou a veřejností. Hlavním zdrojem informací rodičů o škole jsou jejich děti. Úkolem školy je přesvědčit děti a jejich rodiče o tom, že učitelé ve škole záleží na každém dítěti. Staronovým prostředkem k dosažení tohoto záměru je naplnění principu individuálního přístupu k dítěti.

Významná je zásada svobodné volby subjektu (dítěte nebo jeho zákonných zástupců) volit si vzdělávací dráhu podle svých možností a nabídky vzdělávacích cest. Další faktor, který může výrazně ovlivnit vztah rodičů ke škole, je jejich informovanost o výchovných a vzdělávacích záměrech školy. S tímto trendem souvisí také zainteresovanost školy a učitelů na hledání efektivních způsobů výchovné kooperace.

Možnosti ovlivňování jednání mládeže školním prostředím:

- ✓ Je třeba se zaměřit na motivaci k sebevýchově, podpořit růst studenta.
- ✓ Je třeba nalézt vhodný způsob a prostředky k tomu, aby byl mladý člověk přiveden k osvojování nových rolí ve společnosti a byl v budoucnu schopen se samostatně a nezávisle rozhodovat a nést důsledky za svá rozhodnutí.
- ✓ Puberta a adolescence jsou období, která někdy umožňují tolerovat jisté chování. Závadové chování bychom měli v tomto věku citlivě hodnotit, nepodceňovat a nepřehlížet.

- ✓ Každý jedinec by měl prožít čas od času úspěch. Měl by mít pocit, že například přes neuspokojivý vzhled nebo přes slabší prospěch jej pedagog uznává jako lidskou bytost a přes jeho nedostatky věří v jeho budoucnost.
- ✓ Je-li žák stále trestán, dochází k poruchám v sebehodnocení. Volí pak únik z reality (útěk, konzumace alkoholu a jiných psychotropních látek). Svoji agresi může pak žák vyjádřit agresi vůči ostatním, krádežemi a ničením majetku. Stejně reakce může vyvolat nespravedlivé hodnocení znalostí či chování. V labyrintu poznámek, špatných známek a trestů je vystaven trvalé frustraci. Probouzí se v něm hostilita, která se může vybití násilím, záškoláctvím, vandalismem. Agresivní energii žáka je vhodné zužitkovat ve sportovní aktivitě.
- ✓ V závažných případech je vhodné zvážit obnovení pedagogického dozoru.
- ✓ Studentova vrozená dynamika může být také vložena do kulturních forem vyžití. Zde se nabízí dramatická výchova, arterapeutické postupy a výtvarné projevy.
- ✓ Pedagog by měl umět rozpoznat situaci, kdy jedinec potřebuje pomoc. Měl by být připraven převzít svůj díl odpovědnosti nejen při rozpoznání, ale také při nápravě chybných postojů a způsobech jednání. Úpravou výchovného prostředí lze některým negativním jevům předejít.
- ✓ Pedagog by měl zvážit, zda neustálým moralizováním a předčasným nálepkováním neurychluje zrání k deviantnímu chování. Důležité je podchytit disociální a predelikventní chování v samých počátcích. Pozornost je třeba věnovat komunikačním dovednostem studenta (např. empatie, asertivita a umění naslouchat).
- ✓ Nezastupitelný je samotný příklad pedagogů. Klid, dobrota, pevnost a jistota vedení jsou základem výchovy.
- ✓ Optimální je komunikace bez konfliktů. Pokud konflikty vzniknou, je zapotřebí je konstruktivně řešit. Je-li nutno žáka trestat, musí vědět, proč je trestán, a měl by dostat příležitost pro optimální rozvoj osobních vlastností, pro spolupráci a práci v kolektivu, vzájemnou oporu a pomoc.

5.3 Volný čas

Volný čas je dnes významnou oblastí života a výchovy. Má mimořádný význam především pro děti a mládež – nejmladší součást společnosti. Život a výchova dnešních potomků probíhá v různých prostředích: v rodině, ve škole, při přípravě na budoucí povolání, ve volném čase a jeho zájmových aktivitách, v obci a dalších veřejných prostředích. Volnočasové aktivity

se prolínají, protínají a navzájem se podporují. Někdy se ve svém účinku míjejí nebo si navzájem překážejí.

Volný čas a systém jeho aktivit a institucí je dynamickou a málo ustálenou, mimořádně nadějnou a současně rizikovou oblastí života současného člověka. Jako velmi důležitá součást života se na jedinci může podepsat různě – pozitivně, nebo negativně. Je tedy nutné, aby se děti a mládež naučili trávit svůj volný čas plnohodnotně, aktivně, aby se stal součástí jejich života. Zhoršující se sociální situace mnoha rodin však způsobuje, že některé volnočasové aktivity jsou finančně náročné a tím pro mnohé nedosažitelné.

Objevuje se také nadbytek negativně využívaného volného času v souvislosti s nezaměstnaností mladých lidí. Takto vynucený volný čas se objevuje zvláště u mladých lidí po ukončení školy. Odsouzení proti své vůli k neprací, tráví svůj volný čas zploštěle, bez výhledu, náročnějších a perspektivních cílů, a jejich život se stává pouhým přežíváním.

Podceňování volného času mívá pro děti nežádoucí důsledky. Mnozí rodiče na své děti nemají čas. Většina dokonce ani neví, jak děti svůj čas tráví, nebo se spokojí se sdělením, že čas tráví s vrstevníky.

Podstatný je samozřejmě i zájem rodiny o to, aby děti mohly volný čas využívat smysluplně, na základě dobrovolného rozhodnutí a podpory ze strany rodičů.

Možnosti má také škola. Kromě výuky a volnočasových aktivit uskutečňuje tzv. jednorázové aktivity – návštěvy kulturních památek, kulturních a sportovních akcí, soutěže a utkání, zájezdy a školy v přírodě atd.

V místech bydliště se zřizují či obnovují parky a hřiště pro sportovní aktivity. Existuje také celá řada zařízení či sdružení dětí a mládeže (Junák, Sokol, základní umělecké školy).

Výraznou tendencí je rozšiřování věkové struktury účastníků aktivit. Nejčastěji jsou to žáci základní školy, objevují se však také jedinci v předškolním věku či dospívající mládež.

Pro děti a mladistvé, kteří se nechtějí zařadit mezi organizovanou mládež, vznikla celá řada nízkoprahových zařízení a klubů. Mezi neorganizovanou mládeží pracuje rovněž celá řada streetworkerů, kteří nabízejí klientům sociální a právní služby, poradenství, ale i smysluplnou náplň volného času.

Parta a její vlivy

S postupujícím věkem dětí se zmenšuje rozsah společného trávení volného času s rodiči. Mladiství, snažící se vymanit z přísné kontroly rodiny a školy v mnoha případech vítají anonymitu, která umožňuje oslabenou kontrolu chování jednotlivců a skupin ve velkoměstě.

Vývoj dítěte probíhá v životním prostředí, které je výsledkem působení přírody a lidské společnosti.

Působení lokality a specifického životního prostředí začíná již nápadným rozdílem města a venkova. Venkov a přírodní prostředí poskytuje pro dětské hry lepší podmínky než omezující prostředí velkého města. Současná hřiště, zvláště na sídlištích, jsou jen velmi nedokonalou náhražkou podmínek pro dětské hry, relativně vyhovují batolatům a dětem předškolního věku.

Psychicky náročnější činnosti – herní či zájmové – pro větší děti a mladistvé vyžadují diferencovanější, mnohotvárnější prostředí. Také musíme vzít v úvahu extrémní nahromadění dětí a mladých lidí na malém prostoru sídlišť, které mezi nimi zvyšuje tenzi, labilitu, úzkost, agresivitu.

V tom je značný problém současného způsobu života a výchovy ve velkých městech. Na druhé straně větší dostupnost rozmanitých sportovních a jiných zájmových činností ve velkém městě ještě zdaleka neznamená, že každé dítě ji využije ve svůj prospěch.

Dospělý nemůže dítěti nahradit vrstevníka, nikdy mu nemůže být rovnocenným partnerem, se kterým by se dítě mohlo poměřovat, se kterým by mohlo růst. Aby se dítě naučilo přizpůsobovat a prosazovat, potřebuje mnoho kamarádů, mladších i starších. Mělo by mít možnost užít si role vedoucího, ale také zažít roli toho, kdo se veze a naučit se snášet, že je třeba nejslabší ve skupině. Učí se pociťovat a přebírat zodpovědnost za přátelství. Učí se rozvíjet sociální vůli, toleranci, získává samostatnost ve vztahu. Přátelství je cesta odpoutávání se od rodičů, pokud od nich ovšem dostalo, co potřebovalo a i nadále mu budou oporou a bezpečným zázemím.

Tento proces začíná někdy kolem čtyř let. V době dospívání hrají vrstevníci mimořádně důležitou úlohu v životě jedince. Společně totiž prožívají náročné období vrůstání do dospělosti. Rodiče přestávají hrát svou dominantní úlohu. Začnou být svými dětmi prozkoumáváni (navíc nejen oni, ale i jejich názory, představy a hodnotový systém).

Obdobně jsou na tom učitelé a další dospělí. Je to nutná fáze přechodu mezi dětstvím a dospělostí. Než se toto začne dít, měly by být děti svými nejbližšími, ale i učiteli informováni a připraveni na tom, jaká úskalí s sebou dospívání přináší. Nestane-li se tak, pak jsou dospívající zaskočení např. změnami nálad, pocity méněcennosti, samotou, beznadějí.

To všechno si mohou začít kompenzovat např. právě zrovna snadno dostupnou drogou.

Tlak skupiny je v tomto období obrovský. Je v něm i kus tyranie. Každý dospívající proto ví, že před zesměšňováním se uchrání jedině tak, že se bude zuby nehty držet převažujícího názoru. Mladý člověk, který nestojí na pevných základech po léta v něm budovaného vědomí

vlastní hodnoty a o tomto tlaku není autoritou předem informován, se neodvážá riskovat a vzepřít se vůli většiny ani v té nejnepatrnější maličkosti.

Dospívání je období zmatků, kde nic nelze považovat za absolutní a jisté. O to tíživější a nesnesitelnější je, když mladí poznají, že i svět dospělých se potácí v nejistotách, v hodnotách, které záhy ztrácejí svou platnost. Je to období utváření vlastní identity.

Dítě, jemuž rodiče a učitelé vštípili smysluplné vědomí v sebe sama, naučili ho poznávat své silné i slabé stránky, umí své neúspěchy kompenzovat, ví, kam jde a zhruba jak se tam dostane, nemá potřebu svou identitu hledat v jakémkoliv partě, která se objeví a tento pocit identity nabízí.

V každé skupině hraje jedinec určitou roli, která vyjadřuje jeho osobnost a současně ho psychicky formuje, neboť jedním ze základních znaků skupiny je vzájemné působení jejich členů. Společné hodnoty a cíle posilují soudržnost skupiny a činí její členy navzájem závislými a to podporuje dynamiku skupiny, jež se projevuje tím, že změna ve skupině vyvolává další změnu. Existuje několik druhů skupin. Rozlišují se podle počtu členů, způsobu komunikace a charakteru vzniku, podle intimního spojení členů a podle jejich náležitostí.

Parta je malá neformální skupina. Komunikace v ní probíhá bezprostředně tváří v tvář a existují zde určité normy, jejichž nedodržení má za následek sankce. U svých členů uspokojuje především psychosociální potřeby (potřeba být s lidmi, být akceptován, získat uznání, prestiž, mít citovou odezvu apod.). Každý jedinec musí projevit určitou konformitu zřeknutím se vlastních názorů a postojů, je-li to skupinou vyžadováno nebo je-li to v její prospěch. Podle významu skupiny pro jedince, její velikosti a struktury jejich členů, může mít na jedince vliv kladný nebo záporný.

V partě má každý jedinec pocit anonymity, který mu dodává bezpečí. Na tuto anonymitu spoléhají při páčání trestné činnosti a proto si dovolí věci, kterých by se sami těžko odvážili. Pro pachatele trestné činnosti mladší 18let je typická právě práce ve skupinách. Upoutat a zaujmout ostatní členy společnosti se pokoušejí mladí lidé především tím, že udělají společensky nepřijatelnou věc. Takovým to způsobem si také každý snaží získat co nejvyšší pozici v hierarchii skupiny. Mezi takovéto party patří vyznavači různých druhů moderní hudby, satanisté a další subkultury mládeže jako např. „holé lebky“ (skinheads), agresivní vlajkonosi sportovních klubů (hooligans), bruslaři (skaters a rollers) a mnoho dalších. (Matoušek, 1998)

5.4 Média

Vliv televize a tisku

V posledních letech se stále častěji hovoří o vlivu televize na množství i brutalitu páchané trestné činnosti. „Agresivní a delikventní chování dětí je prokazatelně ovlivňováno násilím předváděným v televizních pořadech. S odstupem deseti až patnácti let po rozšíření televizního vysílání stoupl v Kanadě, v USA a v Jihoafrické republice počet zabití na dvojnásobek. Podobný nárůst násilné trestné činnosti zaznamenalo jisté menší kanadské město, kam se televizní signál dostal až dvacet let poté, co byl již jinde dostupný. Kritickým věkem pro vliv televizního násilí je období před pubertou“. (Matoušek, 1997, s.102)

Jestliže dítě již od útlého věku vidí v televizních seriálech i filmech hrdiny, kteří se doslova brodí v krvi a během celého vítězného tažení ničí všechny své nepřátele, není divu, že si různé nebezpečné údery a kopy chtějí vyzkoušet v praxi. Takovéto a podobné názory se objevují nejen u nás, ale i v západní Evropě a ve Spojených státech. Podle statistik shlédne každé americké dítě předtím, než dosáhne věku deseti let, v televizi 8 000 vražd a 100 000 násilných činů. Na našem kontinentu, ale i za oceánem, je silně rozšířený názor, že hlavní příčinou vysoké zločinnosti, rozkladu rodiny a úpadku společnosti jsou časné televizní programy s erotickými a násilnými scénami. V USA byl dokonce přijat zákon, podle něhož musí všechny televize vyrobené po roce 1998 obsahovat nově vyvinutý mikroprocesor. Pokud budou vysílány pořady obsahující násilí, bude moci spolu s nimi vysílán i signál, který vyřadí z provozu televizory vybavené tímto mikroprocesorem.

Nepřehlédnutelný je také rozmach erotiky, který nastal po pádu totalitního režimu v České republice. V novinových stáncích a trafikách se objevily časopisy a noviny, které jsou plné obnažených těl, nezřídka i v polohách při souloži, v obchodech pak videokazety a DVD s nejrůznějšími filmy od lehce erotických až po nahrávky, jejichž obsah hraničí s pornografií. Jen velice těžko si lze představit, že mládež pohybující se okolo těchto prodejen, si ve výlohách materiálů určených pro osoby starší 18let nebude všimnout.

Je třeba brát zřetel na to, že konfrontace z mnohdy až perverzními tiskovinami či nahrávkami může vést k narušení morálky a chování mládeže.

Internet, herny

Do popředí zájmu dětí a mládeže dostává i internet, jehož škodlivost, za určitých podmínek, si mnozí z nás ani neuvědomují. V množství erotických a pornografických www stránek unikne jistě řada z nich pozornosti rodiče, ne však zvědavému a v mnoha případech i počítačově gramotnějšímu dítěti. Zatímco si tedy rodič u kávy myslí, že jeho snaživé dítě na internetu shání informace, které by mohlo využít při svém studiu ve škole, toto se kochá erotickými stránkami, seznamuje se s návodem jak vyrobit pervitin.

Nevinně chatuje s neznámým, údajně stejně starým kamarádem, který je právě pozval na schůzku do odlehlého parku ve městě a nevinné dítě netuší, že se ve skutečnosti jedná o obstarožního pedofila, který si tuto formu seznámení s dětmi nemůže vynachválit.

Ani v případě, že se bdělému rodiči podaří dítě během jeho užívání internetu uhlídat, nemá vyhráno. S rozvojem počítačové techniky vyrostlo, zejména ve městech, velké množství počítačových heren, kde má mládež možnost přes internet hrát různé akční hry, případně brouzdat po internetu na stránkách na které se dítě doma nedostane, případně nemá odvahu vkročit.

V současné době není zvláštností, že si dítě před začátkem školního vyučování „zaskočí“ do nějaké takové herny či internetové kavárny, školní tašku si uloží pod počítačový stůl a v době, kdy jeho rodič tráví první hodinu v zaměstnání, dítě v herně zabíjí nepřítel za nepřitelem nebo na erotických stránkách obdivuje „vybavení“ aktérů.

5.5 Vliv závislostí - alkoholu a drog

Neexistuje struktura osobnosti, která by byla stoprocentní ochranou před vznikem drogové závislosti, nebo naopak její jedinou příčinou. K experimentům s drogami, jejich zneužívání a vzniku drogové závislosti jsou náchylnější osoby s rysy nezdrženlivosti, nestálosti, nevyváženosti, nezralosti a sociální nepřizpůsobivosti, ale i osoby zvýšeně citlivé (těžko snášející zátěž běžného života). Dále pak i osoby uzavřené, těžko navazující kontakt s okolím (droga má tuto bariéru prolomit) a posléze naopak lidé s potřebou být středem pozornosti a zájmu okolí. Důležitý je i věk.

Nejrizikovější je rozmezí 14 –25 let, po překročení této hranice se setkáváme se vznikem prvotní závislosti zřídka. Roli hraje i pohlaví (dívek je méně), intelektové schopnosti hrají roli méně významnou. (Paukertová, 2002,s.52-53)

Osoba závislá na drogách, toxikoman, má normálně a rovnoměrně rozvinuté vztahy k ostatním lidem, kamarádům, rodičům, rodině, zájmům a „žebříčku“ životních hodnot. Závislý je však trvale ovlivňován drogou, drogu vyhledává, je ochoten platit za ni penězi i svými službami(!). Je ochoten udělat pro ni cokoli. Droga se stává trvalou součástí jeho hodnotového žebříčku a dostává se postupně na první místo.

Její soustavným vlivem dochází k porušení mozkové tkáně a ke změně osobnosti závislého. Jeho osobnost se „chemicky mění“, rozpadá, degraduje.

Z člověka, který se vyvíjel stejně jako ostatní, se stává osoba s omezenými zájmy, vyhasínajícími city. Přestává plnit svoje studijní a pracovní povinnosti, nezajímá ho sport, zájmová činnost ani umění... Ve škole se horší prospěch, má absence. To samé se může stát v učebním poměru či v zaměstnání – zbývají pro něho jen méně kvalifikované práce. Rozpadá se jeho vztah k rodině, je společensky stále více izolován, stále více času tráví sám se sebou a s drogou, která se mu stává vším. Mezi drogy řadíme i alkohol.

V konečných fázích se zabývá jen obstaráváním základních životních potřeb (jídlo, pití) a získáváním drog. Zůstává sám s drogou až do konce, zcela bezmocný. Umírá většinou následkem předávkování nebo na choroby spojené s drogovou závislostí.

Z výše uvedeného vyplývá, že kriminalita je ovlivňována působením alkoholu a drog. O to horší je skutečnost, že i děti mladší 18let páchají trestnou činností často pod vlivem omamných látek či jako prostředek k jejich obstarání. Některé drogy jsou společností tolerovány, protože jejich přiměřené užívání není nebezpečné pro konzumenta ani pro společnost. Jedná se především o kávu a čaj, ve kterých jsou obsaženy látky se stimulačními účinky. Veřejnost toleruje i jednu z nejrozšířenějších drog na světě – alkohol.

Alkohol však působí na centrální nervovou soustavu člověka daleko výrazněji než kofein či tein:

- ✓ již při požití menšího množství alkoholu se jeho konzument vyznačuje veselejší náladou a ztrátou ostychu.
- ✓ vypije-li člověk více, v druhém stádiu opilosti se objevuje zhoršená koordinace pohybu, vážné artikulace, člověk se stává netaktním, nekritickým a má zhoršenou sebekontrolu
- ✓ v závěrečném stádiu opilosti, při požití nadměrného množství alkoholu, jsou účinky této látky opačné než na počátku; místo zvýšené aktivity a komunikace se dostavuje únava a spavost; v extrémních případech je při alkoholové intoxikaci (otravě alkoholem) ztráta sebekontroly taková, že může dojít k samovolnému pomocení, pokálení, či pozvracení konzumenta.

- ✓ při dlouhodobém častém požívání alkoholu pak vyvstává nebezpečí vzniku závislosti na této látce a narušení osobnosti, které si vyžaduje dlouhodobé léčení

V České republice je sice prodej a podávání alkoholických nápojů osobám mladším 18let zakázáno, avšak v praktickém životě je situace jiná. Na nejrůznějších večírcích, diskotékách, ale i v obyčejných restauracích je tento zákaz porušován. Není proto nijak obvyklé, že s alkoholem přichází mládež do styku již okolo šestnáctého roku a první zkušenosti nabude mnohem dříve.

Jelikož mladiství mají při konzumaci alkoholu zpravidla nižší toleranci, stačí jim k dosažení prvního stádia opilosti, tzv. špičky, jen malé množství alkoholu. Navíc nezkušený piják zpravidla nedokáže dobře odhadnout, jaké množství této látky je schopen organismus ještě dobře snést, neboť její účinky na tělo se projevují až později. Pokud se tedy mladý člověk nechá okolím strhnout k rychlému pití nebo k požití většího množství, je reálné nebezpečí, že přestane zvládat kontrolu nad sebou samým.

Sklenka vína či piva je sice tolerovatelná pro rozprouzení zábavy mezi dospělými, ne však pro mladistvé. Nebezpečné je právě ono ztracení ostychu a zábran. Snížená sebekontrola a nekritičnost spolu s touhou vybit si agresivitu či něco si dokázat, vedou k páchání přestupků a trestných činů pod vlivem alkoholu.

Mladí se nejčastěji dostávají do konfliktu se zákonem kvůli vandalismu, prostým krádežím, vloupáním do motorových vozidel, novinových stánků a kvůli ublížení na zdraví. Jednou z možností, jak zamezit takovému druhu delikvence je důslednost v dodržování zákona v podávání alkoholu mladistvým, případně ještě zvýšení věkové hranice pro jeho dostupnost.

Závěr

Na rostoucí kriminalitu dětí a mladistvých má nesporně vliv celospolečenské klima, funkčnost rodiny, vedení dětí ve škole, naplnění jejich volného času zájmovými aktivitami, vrstevníci a kamarádi, významný je vliv závislostí.

V případech trestné činnosti dětí je třeba volat k zodpovědnosti zejména rodiče, kteří za své děti nesou plnou odpovědnost.

Obecně je zřejmé, že je nutno chápat kriminalitu dětí a mládeže jako celospolečenský problém a zaměřit na ni aktivity v rámci komplexní prevence.

Programy prevence kriminality zahrnují veškeré aktivity vyvíjené státními, veřejnoprávními i soukromoprávními subjekty směřující k předcházení páchaní kriminality a snižování strachu z ní. Patří sem opatření jejímž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí, nebo působením na potenciální pachatele a oběti trestných činů.

Vytvořeny jsou:

- ✓ preventivní programy orientované na rodinu,
- ✓ orientované na školu,
- ✓ programy opírající se o komunitu.

Prevence kriminality tedy představuje pokus eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započítáním nebo před jejím pokračováním.

Tato práce, v níž jsou rozpracovány především vnější (sociální) faktory ovlivňující vznik kriminality dětí a mládeže, může přispět k snadnějšímu zaměření problémových oblastí.

Resumé

Základním cílem této práce je poukázat na problematiku kriminality dětí a mládeže v současné české společnosti.

Kriminalita dětí a mládeže je projevem deformace člověka , která nastala v důsledku jeho vnitřních dispozic či v průběhu jeho života vlivem okolní společnosti, v negativně působících společenských podmínkách.

Ve své bakalářské práci se zabývám především působení takzvaných vnějších patogenních činitelů (sociálních příčin) vedoucích k páchání trestné činnosti - tedy jak rodinným prostředím, prostředím školy, vlivem part a kamarádů, vlivem médií a vlivem závislostí.

Vysvětluji zde i význam a fungování prevence a to i preventivních programů uplatňovaných ve vězeňství.

Práce je rozdělena do pěti samostatných kapitol, kde jsou probrány jednotlivé okruhy problematiky.

1. Základní pojmy
2. Specifické znaky trestné činnosti dětí a mládeže
3. Prevence kriminality
4. Mladiství ve vězení
5. Možné příčiny páchání trestných činů a jejich dělení

Anotace

Tato práce se věnuje faktorům a příčinám, které ovlivňují děti a mladistvé k páchání trestné činnosti.

Dále se zabývá různými druhy kriminality a specifickými znaky mladistvých delikventů. Pro pochopení všech vlivů a okolností působících na mládež jsou zde popsány fenomény jako rodina, škola a parta.

Klíčová slova:

Dětský pachatel, mladiství, trestný čin, delikvence, kriminalita, mladý dospělý pachatel.

Synopsis

The article is devoted to factors and causes influencing children and adolescents towards perpetration of criminal activities.

It further deals with differing types of criminality and specific characteristics of adolescent transgressors. A description of phenomena such as family, school and gang is included to facilitate understanding of all influences and circumstances affecting the young ones.

Key words:

Adolescent, child transgressor, criminal offence, criminality, delinquency, underage, young major transgressor.

Použitá literatura

- ANTIER, E. Agresivita dětí. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2.
- ARTENBURN, S. BURNS, J. Nebezpečné pády. Brno: Nová naděje, 2002. ISNB 80-86077-04-7.
- BULLETIN. Národní protidrogová centrála. NPC PČR, 1997.
- CIMICKÝ, J. Jak ovlivňuje příliv agresivity z obrazovky a počítače duševní rozvoj a chování dětí. In FIT pro život, březen 2004.
- ČÁP, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV, 1996.
- GAVORA, P. Výskumné metody v pedagogike. Bratislava: UK, 1996.
- GJURIČOVÁ, J. Prevence se musí vyplatit. Praha: Odbor prevence kriminality MV ČR, 1997.
- GJURIČOVÁ, J. Systém prevence kriminality v ČR. Praha: Odbor prevence kriminality MV ČR, 1997.
- CHMELÍK, J. Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži. Praha: MV ČR, 1998
- JEDLIČKA, R. KOŤA, J. Aktuální problémy výchovy. Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Praha: 1998.
- KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2002.
- KRAUS, B. POLÁČKOVÁ, V. et al. Člověk – Prostředí – Výchova. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- KRÁLOVÁ, J. Současné změny v práci sociálního kurátora mládeže. In Sociální patologie včera, dnes a zítra. Praha: Masarykova česká sociologická společnost v Praze, 1995.
- LANGMEIER, J. , MATĚJČEK, Z. Psychická deprivace v dětství. Avicenum 1974.
- MAŇÁK, J. a kol. Kapitoly z metodologie pedagogiky. Brno: MU, 1994.
- MAREŠOVÁ, A. Kriminalita mládeže. Praha: Studie IKSP, 1996.
- MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992.
- MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Portál, 1977.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998.
- PAUKERTOVÁ, J. Psychologie. Stráž pod Ralskem: IV VS ČR, 2002.
- PELIKÁN, J. Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. Praha: Karolinum, 1998.
- SPOUSTA, V. Vádemékum autora odborné a vědecké práce. Brno: PeF MU 2000.
- Trestní zákon, Komentář, C.H.BECK, Praha: 1994.
- Trestní řád, Komentář, C.H. BECK, Praha: 1994.
- Za školou 5/93. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT ČR, 1993.

PORADA, V. a kol. Kriminalistika, CERM Brno: 2001.

<http://www.mvcr.cz>- internetové stránky MV ČR.

VLÁDA ČR. Usnesení vlády ČR ze dne 6. října 1999 č. 1032 k Návrhu systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy. Praha: Úřad vlády ČR, 1999.

VLÁDA ČR. Usnesení vlády ČR ze dne 28. dubna 2004 č. 393. Strategie prevence kriminality na léta 2004 – 2007. Praha: Úřad vlády ČR, 2004.

MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.

ROSENBAUMOVÁ, K. Televizní sdělení a jejich potenciální negativní působení na diváka. In Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2003.

VEČERKA, K. et. al. Prevence kriminality v teorii a praxi. Praha: 1997.

ZAPLETAL, J. Kriminologie. I.díl. Praha: PAČR, 1995. ISBN 80-85981-15-7

ZAPLETAL, J. a kol. Kriminologie Díl II. Zvláštní část. Praha: PAČR 1995. ISBN 80-85981-15-7

www.mvcr.cz/prevence/vlada/2004)

Trestná činnost mládeže v letech 1991 - 2003

Pro větší přehled uvádíme v následujícím textu tabulky znázorňující statistické údaje jednotlivých druhů trestné činnosti mládeže. Tabulky jsme získali z webových stránek ministerstva vnitra. (www.mvcr.cz/prevence/vlada/2004)

Celková TČ 1991-2003

Celková TČ	Celkem	Koef.	Recid.	Koef.	Děti	Koef.	Mladiství	Koef.
1991	81 790	100	33 762	100	5 156	100	9 119	100
1992	92 589	113	33 707	100	6 780	131	11 101	122
1993	106 874	131	35 507	105	7 468	145	11 917	131
1994	103 094	126	30 179	89	8 353	162	17 302	190
1995	114 791	140	33 035	98	8 342	162	13 269	146
1996	118 456	145	33 727	100	9 747	189	13 392	147
1997	118 395	145	33 732	100	9 217	179	11 125	122
1998	129 271	158	37 095	110	8 824	171	10 549	116
1999	127 887	156	36 096	107	8 832	171	9 146	100
2000	130 234	159	38 664	115	8 899	173	8 905	98
2001	127 856	156	40 736	121	9 032	175	9 273	102
2002	123 964	152	48 764	144	5 185	101	7 698	84
2003	121 393	148	51 838	154	5 148	100	7 558	83

Příloha č. 2

Násilná TČ 1991-2003

Násilná	Celkem	Koef.	Recid.	Koef.	Děti	Koef.	Mladiství	Koef.
1991	13 695	100	5 781	100	405	100	1 100	100
1992	13 671	100	5 112	88	444	110	1 106	101
1993	15 283	112	5 149	89	557	138	1 174	107
1994	16 376	120	4 804	83	847	209	1 898	173
1995	17 169	125	4 802	83	826	204	1 432	130
1996	17 964	131	4 938	85	1 042	257	1 553	141
1997	17 662	129	4 793	83	1 036	256	1 310	119
1998	18 546	135	4 842	84	1 009	249	1 203	109
1999	17 444	127	4 380	76	1 211	299	1 006	91
2000	17 003	124	4 393	76	1 143	282	989	90
2001	16 790	123	4 662	81	1 218	301	1 035	94
2002	17 356	127	5 855	101	1 024	253	1 157	105
2003	17 314	126	6 371	110	1 014	250	1 215	110

Příloha č. 3

Mravnostní TČ 1991-2003

Mravnostní	Celkem	Koef.	Recid.	Koef.	Děti	Koef.	Mladiství	Koef.
1991	1 475	100	622	100	54	100	220	100
1992	1 342	91	468	75	83	154	244	111
1993	1 524	103	518	83	73	135	239	109
1994	1 681	114	517	83	136	252	290	132
1995	1 693	115	497	80	116	215	255	116
1996	1 643	111	461	74	99	183	248	113
1997	1 414	96	416	67	120	222	169	77
1998	1 514	103	465	75	88	163	171	78
1999	1 406	95	394	63	121	224	149	68
2000	1 414	96	379	61	117	217	189	86
2001	1 408	95	403	65	134	248	146	66
2002	1 454	99	486	78	112	207	194	88
2003	1 391	94	474	76	115	213	190	86

Příloha č. 4

Majetková TČ 1991-2003

Majetková	Celkem	Koef.	Recid.	Koef.	Děti	Koef.	Mladiství	Koef.
1991	41 315	100	17 863	100	4 307	100	6 958	100
1992	49 737	120	18 692	105	5 751	134	8 862	127
1993	55 641	135	19 537	109	6 385	148	9 499	137
1994	50 531	122	16 959	95	6 826	158	13 549	195
1995	54 448	132	18 060	101	6 782	157	10 059	145
1996	53 874	130	17 428	98	7 494	174	9 444	136
1997	51 488	125	16 912	95	6 948	161	7 978	115
1998	54 627	132	18 026	101	6 797	158	7 754	111
1999	51 560	125	16 832	94	6 582	153	6 703	96
2000	52 382	127	18 204	102	6 699	156	6 499	93
2001	52 255	126	19 122	107	6 517	151	6 678	96
2002	41 879	101	20 690	116	3 074	71	4 703	68
2003	41 005	99	21 716	122	3 083	72	4 456	64

Příloha č. 5

Krádeže vloupáním 1991-2003

Kr. vloupáním	Celkem	Koef.	Recid.	Koef.	Děti	Koef.	Mladiství	Koef.
1991	18 268	100	8 978	100	1 956	100	3 332	100
1992	19 687	108	8 535	95	2 451	125	3 752	113
1993	20 859	114	8 695	97	2 565	131	3 832	115
1994	19 605	107	7 763	86	3 109	159	5 593	168
1995	19 715	108	7 357	82	3 107	159	3 723	112
1996	18 617	102	6 730	75	3 124	160	3 492	105
1997	16 797	92	6 098	68	2 998	153	2 751	83
1998	15 865	87	5 898	66	2 617	134	2 499	75
1999	14 021	77	5 045	56	2 541	130	2 094	63
2000	13 024	71	4 712	52	2 596	133	1 962	59
2001	11 778	64	4 460	50	2 148	110	1 831	55
2002	11 556	63	5 375	60	1 286	66	1 752	53
2003	11 584	63	5 759	64	1 370	70	1 664	50

Příloha č. 6

Krádeže prosté 1991-2003

Kr. prosté	Celkem	Koef.	Recid.	Koef.	Děti	Koef.	Mladiství	Koef.
1991	18 038	100	6 962	100	1 817	100	3 272	100
1992	23 564	131	7 955	114	2 704	149	4 638	142
1993	27 034	150	8 425	121	3 134	172	5 169	158
1994	24 823	138	7 541	108	2 975	164	7 294	223
1995	28 089	156	8 885	128	2 871	158	5 814	178
1996	28 162	156	8 778	126	3 541	195	5 369	164
1997	27 113	150	8 825	127	3 076	169	4 690	143
1998	29 172	162	9 732	140	3 149	173	4 469	137
1999	26 863	149	9 122	131	2 920	161	3 955	121
2000	27 999	155	10 333	148	2 954	163	3 764	115
2001	29 690	165	11 657	167	3 060	168	4 062	124
2002	23 955	133	13 096	188	1 377	76	2 677	82
2003	23 519	130	13 622	196	1 316	72	2 510	77

Příloha č. 7

Četnost trestných činů a pachatelů z řad dětí a mladistvých v období 1999 – 2003

Počet skutků na 1 pachatele		1999	2000	2001	2002	2003	Celkový součet
1	% skutků	24,56	29,11	32,37	32,75	36,96	30,29
	% pachatelů	64,77	67,30	68,13	68,51	70,90	67,72
2 - 5	% skutků	27,63	29,84	33,04	32,48	33,30	30,85
	% pachatelů	26,21	25,36	25,67	25,32	23,60	25,33
6 - 10	% skutků	14,81	14,95	14,61	13,34	14,49	14,52
	% pachatelů	5,20	4,59	4,10	3,79	3,82	4,36
11 a víc	% skutků	33,00	26,10	19,98	21,43	15,25	24,33
	% pachatelů	3,81	2,74	2,11	2,37	1,68	2,60

Pozn.: Tabulka vypovídá o tom, jak se pachatelé z řad dětí a mladistvých podíleli na jimi spáchaných trestných činech.